

Ynlieding

Paadwizer Fryske stavering

Ynhâldsopjefte

0.....	6
1 De stavering en standerdisearring fan it Frysk.....	6
1.1 Foarskiednis.....	6
1.2 Resinte oanpassingen.....	6
1.2.1 oe en û.....	7
1.2.2 eo en eau.....	9
1.2.3 ieu en iuw.....	9
1.2.4 <i>Frjemde wurden (algemien)</i>	9
1.2.5 <i>f/v en s/z yn frjemde wurden</i>	9
1.3 Standerdisearring.....	10
2 Prinsipen en regels.....	11
2.1 Ynlieding.....	11
2.2 It basisprinsipe fan de útspraak.....	12
2.3 It njonkenprinsipe fan de foarmoerienkomst.....	13
2.3.1 <i>Lykfoarmigens en analogy</i>	13
2.3.2 <i>Utsûnderingsgefallen</i>	14
2.4 It njonkenprinsipe fan de etymology.....	14
2.5 Regels foar ferdûbeling fan bylûdtekens, ferinkeling of feroaring fan lûdtekens en ynfoeging fan oergongslûdtekens.....	15
2.5.1 <i>Ferdûbeling fan bylûdtekens</i>	15
2.5.2 <i>Ferinkeling fan lûdtekens</i>	16
2.5.3 <i>Feroaring fan lûdtekens</i>	16
2.5.4 <i>Ynfoeging fan oergongslûdtekens</i>	17
3 Oersjoch fan de klanken yn it Frysk.....	17
3.1 Opmerkingen foarôf.....	17
3.2 Lûden.....	18
3.2.1 <i>Koarte ienlûden</i>	18
3.2.2 <i>Lange ienlûden</i>	21
3.2.3 <i>Opgeande twalûden</i>	23
3.2.4 <i>Delgeande twalûden</i>	24
3.2.5 <i>Trijelûden</i>	27
3.3 Bylûden.....	28

3.3.1 Ploffers (eksplosiven).....	28
3.3.2 Rûzers (frikativen).....	28
3.3.3 Nasalen.....	28
3.3.4 Likwiden.....	29
3.3.5 Heallûden.....	29
4 Diakrityske tekens	29
5 Apostrof.....	30
6 It stjitten fan lûden	31
6.1 Haadregel	31
6.2 Bysûndere gefallen.....	31
7 Los of oaninoar skriuwe	32
7.1 Wurdgroep, gearsetting en ôflieding.....	32
7.2 Bysûndere gefallen: gearsettingen en ôfliedingen.....	33
7.3 Bysûndere gefallen: gearkeppelingen.....	35
7.4 Bysûndere gefallen: gearsettingen en ôfliedingen mei in gearkeppeling.....	35
7.5 Bysûndere gefallen: gearsettingen en ôfliedingen mei in wurdgroep.....	35
7.6 Wurdgroep of gearsetting: los of oaninoar skriuwe?	36
7.7 It oaninoarskriuwen fan telwurden.....	37
7.8 It fêstskriuwen fan it efterpleatste persoanlik foarnamwurd <i>do</i> oan persoansfoarmen, foarnamwurden en bynwurden.	39
8 It losskriuwen of oaninoarskriuwen fan Ingelske wurden en wurdgroepen.....	39
8.1 Gearsettingen	39
8.2 Gearkeppelingen	40
8.3. Wurdgroepen	40
9 Tuskenletters.....	41
9.1 Te hearren tuskenklank.....	41
9.2 Net te hearren tuskenklank.....	42
10 Meartalsfoarmen fan haadwurden	42
11 Ferlytsingsfoarmen fan haadwurden	45
12 Genitiven fan haadwurden.....	46
12.1 Genityf-s	47
12.2 Genityf-e.....	48
12.3 Meartalsgenityf-ene	48
13 Eigenskipswurden.....	48

14 Tiidwurden.....	49
14.1 Bûgingsfoarmen fan regelmjittige <i>-je</i> -tiidwurden.....	50
14.2 Bûgingsfoarmen fan regelmjittige <i>-e</i> -tiidwurden.....	50
14.3 Bûgingsfoarmen fan ûnregelmjittige tiidwurden.....	51
15 Ingelske tiidwurden.....	52
15.1 Bûgingsfoarmen fan <i>-je</i> -tiidwurden.....	52
15.2 Bûgingsfoarmen fan <i>-e</i> -tiidwurden.....	53
15.3 Bysûnderheden by <i>-e</i> -tiidwurden.....	54
16 Haadletters of lytse letters.....	56
16.1 Eigennammen en soartnammen.....	56
16.2 Persoansnammen.....	57
16.3 Ierdrykskundige nammen.....	58
16.4 Nammen fan wynstreken.....	58
16.5 Nammen fan talen, dialekten en dêroan ferbûne kultueren.....	59
16.6 Nammen fan folken en befolkingsgroepen.....	60
16.7 Nammen fan tiidsromten, feestdagen en histoaryske barrens.....	61
16.8 Nammen fan streamingen en oertsjûgingen en wat dêrmei anneks is.....	61
16.9 Nammen fan ynstellingen.....	62
16.10 Nammen fan wetten en ferdraggen.....	62
16.11 Nammen fan merken.....	63
16.12 Nammen fan titels.....	63
16.13 Haadletters út respekt.....	64
16.14 Haadwurden oan it Dútsk ûntliend.....	65
16.15 Haadletters oan it begjin fan in sin.....	65
17 It koarterskriuwen fan wurden.....	65
17.1 Ofkoartingen.....	65
17.2 Symboalen.....	66
17.3 Inisjaalwurden en letterwurden.....	66
17.3.1 <i>Opmerkingen oangeande it brûken fan punten</i>	67
17.3.2 <i>Opmerkingen oangeande it brûken fan haadletters</i>	67
17.4 Ferkoartingen.....	68
18 It ôfbrekken fan wurden.....	68
18.1 Gearstalde wurden.....	69
18.2 Net-gearstalde wurden en ôfliedingen mei in efterheaksel dat mei in lûd begjint.....	69

18.3 Algemeine opmerkingen en advizen	70
Ynrjochting fan de <i>Foarkarswurdlist foar it Frysk</i>	72
1. Oardering.....	72
2. Ynformaasje by de stekwurden.....	74
Kolofon	76

0 Foarôf

De staveringsregels foar it Frysk geane foar in grut part lykop mei dy foar it Nederlânsk. By it skriuwen fan dizze paadwizer is dan ek tankber gebrûk makke fan Ludo Permentier syn ‘Leidraad’ yn de *Woordenlijst Nederlandse Taal* (2005). Fierdere nuttige literatuer: D. Eisma & J. Popkema, *Tiidwurden* (2002) (7^e pr.), J. Hoekstra, *Fryske Wurdfoarming* (1998) en J. Popkema, *Grammatica Fries* (2006).

1 De staving en standerdisearring fan it Frysk

1.1 Foarskiednis

Yn de earste helte fan de njoggentjinde iuw bestiene njonken inoar noch ferskate stavingen fan it Frysk. Guon folgen de staving fan de santjinde-iuwske dichter Gysbert Japicx nei, oaren giene te seil op de Aldfryske skriuwweise, en der wiene guon dy’t neffens de gongbere útspraak staveren. Om ienheid yn de staving te bringen, kaam it *Selskip foar Fryske Taal en Skriftekennisse* yn 1879 mei troch in kommisje gearstalde nije staveringsregels, dy’t langer as in heale iuw brûkt wurde soene. Dy staving fan 1879, ek wol de Selskipsstaving neamd, wie de mear of minder offisjele Fryske staving. Hy wie dan wol net goedkard troch in offisjeel orgaan, mar waard wol brûkt yn it (trijedielige) *Friesch Woordenboek* fan Waling Dykstra (1900-1903-1911), dat finansiêre waard troch it provinsjaal bestjoer.

Yn de earste helte fan de tweintichste iuw bleau der diskusje oer staveringskwestjes bestean, benammen yn ûnderwiisrûnten. De staving joech tefolle didaktyske problemen. Fuort nei de Twadde Wrâldoarloch, doe’t de measte Fryske boeken útferkocht wiene, wie de tiid ryp foar in staveringsferoaring. De Fryske Akademy rette yn 1945 in staveringsferienfâldiging ta. De staving mei dy ferienfâldigingen hat oant 1980 jildich west. Yn de sechstiger jierren wie der fannijs diskusje oer de staving. Der kamen trije stânpunten oan ’e oarder: de besteande Akademystaving hanthavenje, in beheinde staveringsferoaring trochfiere of ta in fiergeande staveringsferoaring komme. De Provinsje, dy’t yn 1969 yn it ramt fan syn foech op it stik fan de Fryske kultuer de ferantwurdlikheid foar de staving op him nommen hie, keas de middenwei en besleat ta in beheinde staveringsferoaring, yn 1976 foar Fryskeigen wurden en yn 1982 foar frjemde wurden.

1.2 Resinte oanpassingen

Yn 2011 krige de Fryske Akademy fan de Provinsje de opdracht om in foarkarswurdlist foar it Frysk gear te stellen, ferlykber mei de *Woordenlijst Nederlandse Taal*, ek wol *Het Groene Boekje* neamd. It seit himsels dat by it gearstellen fan dy list de besteande Fryske staveringsregels tapast wurde moatte. Mar, by it tariedend wurk oan de list rûnen de gearstallers dertsjinoan dat guon staveringsregels net helder binne en yn de praktyk net altyd goed tapast waarden. Ien fan de oarsaken fan dy ûnhelderheid is, dat sûnt 1879 yn de ‘offisjele’ Fryske staveringsregels in kear of wat wizigingen oanbrocht binne sûnder dat de regels yn harren hiele hear en fear op ’e nij formulearre binne. Omdat mei guon besteande regels of regelwizigingen net goed te wurkjen is, en der yn de praktyk ek net altyd mei wurke is, hawwe de Provinsjale Steaten nei advys fan de Fryske Akademy besletten om de besteande

regeljouwing hjir en dêr oan te passen. It útgongspunt dêrby is, dat sa min as mooglik fan de besteande staveringsregels en -praktyk ôfwykt wurdt. Hjir folget no in oersjoch fan dy oanpassingen.

1.2.1 *oe en û*

It Frysk hat trije ferskillende *oe*-lûden, te witten it koarte ienlûd /u/, it lange ienlûd /u:/ en it twalûd /u.ə/. Dy wurde op dizze wize stavere:

/u/ as *û* of *oe*
 /u:/ as *û* of *oe*
 /u.ə/ as *oe*

De stavering fan it /u.ə/-lûd is al goed beregele. Dat lûd wurdt altyd stavere as *oe*. Foarbylden:

hy koe, hy soe, hy woe, wy koene
doel, hy foel, soel
boer, djoer, oere, soer
boete, foet, hjoed, noed
fatsoen, seizoen, tsjoene
goes

De staveringswiziging fan 1980 skriuwt ek de regel foar dat as it /u.ə/-lûd yn ûnbeklamme posysje ferkoarte wurde kin ta in /u/-eftich lûd altyd in *oe* foar in *r* skreaun wurdt.

Foar de stavering fan it /u(:)/-lûd bestie sûnt 1945 lykwols in regel dy't yn de praktyk ûnwurkber wie, mei fangefolgen gauris ûnberedenearre staveringsfoarmen. De regel yn 1945 is nammentlik sa dat it /u(:)/-lûd altyd stavere wurdt as *û*, mar mei in *oe* as it op in Aldfryske lange *o* tebekgiet. Omdat it Aldfrysk beheind oerlevere is en foar in soad hjoeddeiske Fryske wurden gjin Aldfryske wjergader te finen is, hâldt dat yn dat sokke wurden neffens dy regel mei *û* stavere wurde moatte soene. Lykwols hawwe de hânwurdboeken sûnt 1952 faak keazen foar in *oe*-stavering, dêrby grif rekken hâldend mei de besteande tradysje of it Nederlânske wurdbyld. Sa hiene wurden as *poes* en *koeke*, omdat se net yn it Aldfrysk oerlevere binne, neffens de besteande regels stavere wurde moatten as *pûs* en *kûke*.

Dat alles yn oerwaging nimmend, binne Provinsjale Steaten fan de besteande regel ôfstapt en hawwe se in praktyskenien foar kar nommen. De haadregel is bleaun dat it /u(:)/-lûd stavere wurdt as *û*. Foarbylden:

dûbeld, ûbly
krûd, lûd, pûde
bûge, rûch, slûgje
opdûke, gebrûk, smûk, sûker
fûl, gûle, kûle, pûltsje
nûmer, dûm
fûnis, grûn, hûn, sûn, ûnder
glûpert, krûpe, rûpke
bûse, hûs, pûste, rûzje, tûzen
bûten, kût, mûtse

Op dy haadregel binne twa útsûnderingen:

a) as it oerienkomstige Standertnederlânske wurd in *oe* hat, dan hat it Fryske wurd dy ek. Dat wurdt sa dien omdat der datoangeande in staveringstradysje is. Fierwei de measte wurden mei in *oe* feroarje dus net. Foarbylden:

doe, hoe
poedel
ploech, skoech, foegje
hoef, proef, stroef
doek, hoeke, koeke, opdoeke, roek
boemerang, loempia
groep, koepel, stoepe
koest, oester, poes, woest
koets, poetse, toet

Allinnich in tige beheind tal, meast leechfrekwinte, wurden hat mei dizze regeloanpassing in oar wurdbyld krige. Foarbylden:

fûkepôt > foekepôt
jûkel > joekel
kalmûs > kalmoes
kapûs > kapoes
prûste > proeste
rûf¹ > roef
rûs > roes
tûfe > toefe
wûpsty > woepsty
bazoeka > bazûka
boek(ebeam) > bûk(ebeam)
doezebout > dûzebout
droech > drûch
goelasj > gûlasj
haboes > habûs
joetse > jûtse
keboef > kebûf
koetsebei > kûtsebei
noegje > nûgje
spoek > spûk
stoef > stûf
útroegje > útrûgje

b) de bûging fan in beheind tal ûnregelmjittige tiidwurden hat yn de ûnfolsleine en folsleine doetiid foar it /u(:)/-lûd de stavering *oe* of *û*. Foarbylden:

drage - droech - droegen
ferdwine - ferdwûn - ferdwûn
jaan - joech - jûn

¹ Lûd, feroarsake troch in flugge beweging.

rinne - rûn - rûn

Der wurdt net fan de besteande staveringstradysje ôfwykt. Troch dy stavering wurdt yn guon gefallen dúdlik ûnderskied makke tusken de notiid oan de iene kant en de ûnfolleine doetiid oan de oare kant. Tink oan: *ik lûk* (notiid) - *ik loek* (doetiid).

1.2.2 eo en eau

It Frysk hat foar it twalûd /ö.ə/ ûngelikense staveringen, te witten *eo* en *eau*. Foarbylden: *sneon* en *dreaun*. Dat bliuwt sa, mar foar ien wurd komt klearriichheid, te witten *reauntsje*, dat ek wol ris as *reontsje* stavere waard. It wurdt no konsekwint *reauntsje*.

1.2.3 ieu en iuw

Oant no ta waarden foar it twalûd /i:u/ twa ferskillende staveringen brûkt, te witten *ieu* (yn *ieu*, *Sieusk*, *Hebrieusk*) en *iuw* (yn *kiuw*, *liuw*, *miuw* en *spriuw*). Tenei wurde al dy wurden mei *iuw* stavere, lykas de tiidwurden *bliuwe*, *driuwe*, *kliuwe*, *piuwe*, *priuwe*, *riuwe*, *skriuwe*, *triuwe*, *wiuwe* en *wriuwe*.

1.2.4 Frjemde wurden (algemien)

De yn 1982 fêststelde regels foar it staverjen fan frjemde wurden jouwe oan hoe't nije wurden út oare talen, gewoanwei frjemde wurden neamd, harren oan de Fryske stavering oanpasse moatte. Meastentiids giet dat yn de praktyk wol reedlik goed, mar as men dy regels hiel strak hantearret, wat de regeling min ofte mear foarskriuwt, kinne der rare wurdbylden ûntstean. Sa wurde neffens dy regels de wurden *coach*, *jazz*, *lits-jumeaux* en *souper* wol stavere as *kootsj*, *dzjêz*, *lisjumo* en *sûper*.

Yn guon gefallen wurde neffens dy regels wurden stavere sa't se as frjemde wurden yn ús taal kaam binne. Yn de Foarkarswurdlist sille benammen Ingelske wurden ûnferoare opnaam wurde.

1.2.5 f/v en s/z yn frjemde wurden

Yn de beregeling foar frjemde wurden fan 1982 wurdt oer de stavering fan de *v* en *z* yn frjemde wurden sein dat se yn it Frysk oan it begjin fan in wurd mei in *f* respektiflik in *s* skreaun wurde. Mear wurdt oer de stavering fan de *v* en *z* net regele, en yn de praktyk is dat te min. Men sjocht dêrtroch dat de regel ûnwissigens oproppe kin oangeande de stavering fan dizze klanken, bygelyks, wêrom wurdt njonken *fokaal* - mei in *f* - *yntervokalysk* net mei in *f* stavere?

De regel is no sa oanskerpe: oan it begjin fan in grûnwurd komt op guon útsûnderingen nei net in *v* of *z* foar, mar in *f* of *s*, ek as dat wurd ûnderdiel is fan in gearstalling of ôflieding.² Foarbylden:

fyzje, *profyzje*, *refyzje*, *superfyzje*, *telefyzje*

² Utsûnderingen binne wurden dy't in lestich werom te kennen wurdbyld krije as se oan it Fryske staveringssysteem oanpast wurde soene, bygelyks *fize*- yn stee fan *vice*- of *seppe* yn stee fan *zappe*.

falide, ynfalide
soölogy, mikrosoölogy

Komt dat part fan in gearstalling of ôflieding net as in selsstannich wurd yn it Frysk foar, dan hâldt it in *v* of *z*. Foarbylden:

adverbiaal
advokaat
*amazône*³
evakuaasje

1.3 Standerdisearing

It Frysk hat ferskate dialekten. Soe elke Fries skriuwe neffens syn útspraak (it fonologysk prinsipe), dan soe der gjin standert of foarkarstavering brûkt wurde. Ommers, immen út de Dongeradielen soe dan bygelyks *buotter* en *sepe* skriuwe yn stee fan *bûter* en *sjippe*, in Westereender soe *kood* en *sneeje* yn stee fan *kâld* en *snije* skriuwe en ien út it suden fan de provinsje *duske* yn stee fan *doaske*. Fariante útspraken út dy dialekten wurde neffens de tradysje net ta de standert rekkene en krije yn de hânwurdboeken net (mear) harren gerak. Lykwols bestiet der noch net in alhiel útkristallisearre standert. De Fryske standert sa't dy hjoed-de-dei fungearret, is benammen basearre op de twa grutte dialekten Klaai- en Wâldfrysk. Yn de praktyk wurdt oant no ta op gesach fan de wurdboeken net altyd in foarkar foar in beskate fariant útsprutsen. Foarbylden binne *tomme* (Klaaifrysk) en *tûme* (Wâldfrysk) of *baarne* (noardlik Klaaifrysk en noardlik Wâldfrysk) en *brâne* (súdlik Klaaifrysk en súdlik Wâldfrysk). Mar de praktyk wiist út dat de fariant dy't yn de wurdboeken foaroan stiet, meastentiids as foarkarsfoarm beskôge is en wurdt.

Omdat it bygelyks yn it ûnderwiis en by de oerheid praktysk is om út te gean fan in foarkarsfoarm is yn de Foarkarswurdlist keazen foar ien fariant. Dat betsjut net dat farianten dy't net yn de Foarkarswurdlist opnommen binne, ferkeard Frysk binne.⁴ By it kiezen fan de foarkarsfoarm hawwe foarhinne, en no by it gearstallen fan de Foarkarswurdlist ferskate kritearia in rol spile, mar net allegearre tagelyk:

a) tradysje

Sa't hjirboppe al opmurken is, bestiet der yn it Frysk al fierhinne in standert. Dy is yn de rin fan de tiid yn de hânwurdboeken dellein. Dat dêryn oant no ta meastentiids net keazen is foar farianten út de perifeare dialekten mei dúdlik wêze. Mar hokker fariant út de twa grutte dialekten Klaai- en Wâldfrysk as foarkarsfoarm nommen wurde moat, is yn de wurdboeken net altyd helderheid oer. Dochs is it al lang wenst om de farianten dy't yn de wurdboeken as earste neamd wurde, as foarkarsfoarm te

³ N.b.: it elemint *-zône* is net itselde as *-sône* yn bygelyks *tippelsône*.

⁴ Om misbegryp tefoaren te kommen: dit jildt net foar synonymen lykas *belangryk* en *wichtich* of *foarsichtich* en *hoeden* of foar foarm- en stylfarianten lykas *altyd* en *altiten*.

Oars as yn de Foarkarswurdlist jout de nije staveringshifker al gongbere farianten. Typt de brûker sa'n fariant yn en stiet dy net as foarkarsfoarm te boek, dan kriget er net it sinjaal dat er ferkeard Frysk skriuwt, mar dat er net de foarkarsfoarm brûkt.

beskôgjen. Om dy reden krije bygelyks de Klaaifryske farianten op *-om* of *-omme* (*rom, tomme*) de foarkar boppe de Wâldfryske farianten op *-ûm* of *-ûme* (*rûm, tûme*).

b) distansjearring

By standerdisearring kin ek it ôfsetten tsjin in oare taal meispylje. Yn it gefal fan it Frysk is dat tsjin it Nederlânsk. In yllustratyf foarbyld is it wurd *hiel* dat mar yn in lyts part fan Fryslân (de Noardlike Wâlden) brûkt wurdt, wylst it grutste part it geef Fryske en oan it Nederlânsk identike *heel* brûkt.

In oar foarbyld is de weifal fan de *e* yn wurden as *kiste* en *mûtse*. Yn in part fan it taalgebiet is it hiel gewoan om *kist* of *mûts* te sizzen, mar omdat dy farianten tichter by de Nederlânske wjergaders steane, wurde krekt dy net ta de standert rekkene.

c) lykfoarmigens

It prinsipe fan lykfoarmigens kin de foarkarsfoarm ek beskiede. Wurden lykas *died*, *ried*, *sied*, *goed*, *paad* bygelyks wurde yn it Frysk faak ek sûnder einichste *d* útsprutsen en guon dêrfan wurde gauris ek sa skreaun. Lykwols kin yn bûging en gearstalling de *d* yn de útspraak altyd wer foar it ljocht komme en dy wurdt dan ek skreaun (*dieden*, *riedsgearkomste*), dat *died*, *ried* ensf. wurde mei in *d* stavere.

Utsûnderingen binne leksikalisearre gefallen as *goeried* en *goemoarn*.

In oar foarbyld is de noardlike fariant *baarne*, dy't oant no ta yn de measte hânwurdboeken de foarkar hat, mar dy't it tsjin de súdlike fariant *brâne* ôfleit op grûn fan it kritearium fan de lykfoarmigens (*brân*, *brâne*, *brânfersekering*).

d) gongberens

In frekwinte fariant hat de foarkar boppe in fariant dy't minder frekwint is. In foarbyld binne de heechfrekwinte bywurden *eigentlik* en *eins*. De minder frekwinte farianten *eigenlik*, *einlik* en *eink* wurde net yn de Foarkarswurldlist opnommen.

e) etymology

Yn de stavering sjocht men wolris in ôfslitene útspraak werom (bygelyks *abslút*, *bibleteek*, *bommedearje*). Lykwols binne allinnich de folle foarmen yn de Foarkarswurldlist opnommen (*absolút*, *biblioteek*, *bombardearje*). Utsûnderingen binne leksikalisearre gefallen lykas *knyn* en *plysje* (yn stee fan *konyn* en *polysje*) en wurdpearen mei ôfsûnderlike betsjuttingen lykas *krupsje* (= sykte) en *korrupsje* (= omkeaping).

2 Prinsipen en regels

2.1 Ynlieding

De stavering is basearre op it basisprinsipe fan de útspraak (fonologysk prinsipe). Yn guon gefallen wurdt dêrfan ôfwykt troch it tapassen fan twa njonkenprinsipen:

a) it njonkenprinsipe fan de foarmoerienkomst (lykfoarmigens en analogy),

b) it njonkenprinsipe fan de etymology.

Dêrnjonken wurdt de stavering beskaat troch inkelde algemiene regels:

a) de regel foar ferdûbeling fan bylûdtekens,

b) de regel foar ferinkeling fan lûdtekens,

c) de regel foar feroaring fan lûdtekens,

d) de regel foar ynfoeging fan oergongslûdtekens.

2.2 It basisprinsipe fan de útspraak

Neffens it fonologysk prinsipe wurdt in wurd stavere mei de klanken dy't te hearren binne yn de útspraak fan it losse, op himsels steande wurd. Wy skriuwe bygelyks *syn*, omdat wy it as lossteand wurd mei in *s*, in *y* en in *n* útsprekke. Lykwols wurde lang net alle wurden neffens dat prinsipe stavere (sjoch 2.3, 2.4 en 2.5).

Lienwurden, dy't yn de regel fia it Nederlânsk ta ús komme, wurde neigeraden dat se ynboargere reitsje en harren oan it Frysk taalsysteem oanpasse, ek neffens it fonologysk prinsipe stavere. Dat docht him ûnder oaren foar by de letter *c* dy't yn it Frysk, al neffens de útspraak, stavere wurdt as *k* of *s*:

kausaal

relikt

resu

sivilisaasje

en by wurden mei de wurdeinen *-int*, *-ysk*, *-sje*, *-zje* (yn it Nederlânsk: *-ent*, *-isch*, *-cie/-sie*, *-ge*)

patint

empatysk

kommersje

diskusje

staaasje

Oare foarbylden binne de begjinletters *v* en *z*. Yn it Frysk wurdt oan it begjin fan in wurd nea in stimhawwende rûzer /v/ of /z/ útsprutsen, mar altyd in stimleaze rûzer /f/ of /s/, ek as dat wurd ûnderdiel is fan in gearstalling of in ôflieding. Oan it begjin wurdt dan ek in *f* of *s* stavere en net in *v* of *z*:

fleane, *fuortfleane*, *opfleanend*

soer, *koalsoerhâldend*, *soerich*

Foar frjemde wurden jildt dizze regel ek, behalve as in gearstalling of ôflieding net weromlaat wurde kin op in bestand grûnwurd yn it Frysk:

refyzje, *telefyzje*, want *fyzje* is in Frysk wurd

adverbiaal, want *ferbiaal* bestiet net

evakuaasje, want *vakuaasje* bestiet net

Wurden út it Ingelsk, ek gongbere, wurde faak net of oant in hichte oan it Frysk oanpast (sjoch 8 en 15).

2.3 It njonkenprinsipe fan de foarmoerienkomst

2.3.1 Lykfoarmigens en analogy

It njonkenprinsipe fan de foarmoerienkomst hâldt yn dat in selde wurd of wurdstam binnen in selde wurdfamylje of in selde efter- of foarheaksel op deselde wize stavere wurdt. Wurden dy't op analoge wize foarme binne, wurde op analoge wize stavere. As gefolch fan dit prinsipe kin de skriuwwize ôfwike fan de útspraak. Tapassing fan it prinsipe docht him ûnder oaren foar:

a) by de einlûdferskerping fan de ploffers *b* en *d*, en fan de rûzer *w* yn it tiidwurd *hawwe*:

b útsprutsen as /p/ bliuwt *b*, dus: *webben* mei /b/ njonken *webside* mei /p/

d útsprutsen as /t/ bliuwt *d*, dus: *hurde* mei /d/ njonken *hurd* mei /t/

w útsprutsen as /f/ bliuwt *w*, dus: *hawwe* mei /v/ njonken *ik haw* mei /f/

b) yn it werjaan fan in klank mei twa bylûdtekens:

men heart ien bylûd, mar skriuwt twa, bygelyks: *stedssintrum*, *ûntteie*, *breedte*, *hy wurdt* (sjoch 2.5.1)

c) by ynfloed fan klanken deromhinne:

In klank kin feroarje ûnder ynfloed fan in foarôfgeande of folgjende klank (assimilaasje, nasalearring, syllabisearring). Sokke ferskillen yn útspraak liede net ta in ferskillende stavering.

In foarbyld fan assimilaasje is it wurd *flapdrol*. Wy sizze /flabdrɔl/, mei in *b*, mar skriuwe likegoed in *p*.

Nasalearring docht him foar by lûden, folge troch in *n* en de rûzers /s/, /z/, /f/ of /v/, de likwide /r/ of /l/ of de heallûden /j/ of /ɣ/. Dêrby ferdwynt de *n* en wurdt it lûd nasaal en ûndergiet it ek faak rekking. Wy sizze bygelyks /ve:^hst/, mei in lange *e* en sprekke de *n* troch de noas út, mar skriuwe likegoed *winst* om deselde foarm as yn *winne* te hâlden.

Syllabisearring docht him foar by it /ə/-lûd, yn itselde wurdlied folge troch in nasaal of in likwide, by *-el*, *-em*, *-sum*, *-en*, *-ing* en *-er*. Dêrby ferdwynt it /ə/-lûd en wurdt it folgjende bylûd syllabysk. Wy sizze bygelyks /fʊotŋ/ en /trɛpm/, sûnder *e* en mei in dúdlike *n* respektyflik in oan de *p* assimilearre *m*, mar staverje likegoed *fuotten* en *treppen*.

Oare foarbylden fan ynfloed fan klanken deromhinne binne de útfal fan de *r* yn gearstalde wurden lykas *hierkaam* of de útfal fan de *t* yn bylûdklusters, bygelyks *kastke*. Dy útfallen klanken wurde likegoed al stavere.

d) by tiidwurdstammen op *-ch* yn ôfliedingen mei it efterheaksel *-ber*, nei analogy fan ôfliedingen mei it efterheaksel *-lik*:

ch foar it efterheaksel *-ber* wurdt útsprutsen as /g/ en skreaun as *ch* (*draachber*)
ch foar it efterheaksel *-lik* wurdt útsprutsen as /x/ en skreaun as *ch* (*draachlik*)

Opmerking: bûten dizze regel falle de wurden *daaglik*, *deeglik*, *mooglik* (gjin tiidwurdstam).

2.3.2 Utsûnderingsgefallen

By it njonkenprinsipe fan de foarmoerienkomst binne útsûnderingsgefallen. De wichtichste binne:

a) de einlûdferskerping fan rûzers:

v útsprutsen as /f/ wurdt stavere as *f*, dus: *wy sweve* mei /v/ njonken *ik sweef* mei /f/
z útsprutsen as /s/ wurdt stavere as *s*, dus: *roazen* mei /z/ njonken *roas* mei /s/
g útsprutsen as /x/ wurdt stavere as *ch*, dus: *rêgen* mei /g/ njonken *rêch* mei /x/

b) de ferkoarting fan lange lûden by bûging, ôflieding en gearsetting, bygelyks:

pôt, potten (net: *pôten*)
heech, hichte (net: *heechte*)
hân, handoek (net: *hândoek*)

c) de beheining fan bylûdtekens by tiidwurdútgingen, en guon efterheaksels dy't mei *-s* of *-t* begjinne, bygelyks:

ik raas, hy raast njonken *ik wrot, hy wrot* (net: *wrott*)
moai, moaier, moaist njonken *bros, brosser, brost* (net: *brosst*)
reedride, reedrydster njonken *fytsje, fytster* (net: *fytsster*)

Sjoch ek 11.b.

d) de brekking fan *oe*:

de brekking fan *oe* wurdt neffens it fonologysk prinsipe stavere, dus: *hoed-huodsje* (net: *hoedsje*); by de brekking fan *ea*, *ie* en *oa* wurdt lykwols it prinsipe fan de foarmoerienkomst folge, dus: *tean-teannen*, *papier-papierke*, *doar-doarke*. Wêr't dat mooglik is, wurdt de brekking mei bylûdferdûbeling oanjûn, bygelyks yn *teannen* en *doarren*.

e) histoaryske gefallen fan brekking:

histoaryske gefallen fan brekking wurde al sûnt jier en dei yn de stavering honorearre, bygelyks *kjeld*, *rjemme*, *stjerre*, *hjin*, *skjin* (net: *keald*, *reamme*, *stearre*, *hier*, *skien*)

2.4 It njonkenprinsipe fan de etymology

It njonkenprinsipe fan de etymology hâldt yn dat by it staverjen fan eigen wurden soms rekken hâlden wurdt mei de histoaryske ûntjouwing fan de klanken en de eardere skriuwwize yn it Frysk.

Foarbylden:

a) yn guon grûnwurden wurdt de *l* net mear útsprutsen foar *d* of *t*, mar wol skreaun, bygelyks *âlden*, *sâlt*

b) de *r* yn grûnwurden wurdt net foar *d*, *t*, *s*, *z*, *n* en *l* net mear útsprutsen, mar noch wol skreaun, bygelyks *hur*d, *bern*, *kerl*, *swart*

c) yn grûnwurden wurdt de *h* net mear útsprutsen foar in *j*, mar noch wol skreaun, bygelyks *hjer*st, *hjer*, *hjoed*

d) foar *s*, *l*, *d*, *t*, *n* (ezelsbrechje: *soldaten*) wurdt meastentiids in /ɔ/ útsprutsen, mar in a skreaun lykas yn de etymologysk besibbe wurden yn it Nederlânsk, dus: *jas*, *falle*, *kladderje*, *kat*, *panne*

e) it efterheaksel *-lik* wurdt útsprutsen mei in /ə/, mar stavere mei in *i*, omdat it yn in earder taalstadium ek mei in *i* stavere waard

f) yn sprektaal wurde folle lûden gauris ferswakke ta it /ə/-lûd. Bygelyks, *garaazje* wurdt útsprutsen as *geraazje* of sels *graazje*. Dy ferswakking wurdt net yn de stavering honorearre. Lykwols binne der útsûnderingen, bygelyks *knyn* en *plysje*. De redusearre foarm is dêr sa ynboargere dat de oarspronklike foarm *konyn* respektyflik *polysje* net mear brûkt wurdt.

It njonkenprinsipe fan de etymology hâldt ek yn dat frjemde wurden harren oarspronklike stavering hâlde kinne. Se wurde skreaun sa't se yn de taal fan ûntliening besteane (bygelyks *lits-jumeaux*), mar se kinne ek sa ynboargere rekke wêze dat se stavere wurde neffens it fonologyske prinsipe fan it Frysk (bygelyks *sjoernaal*). Benammen de stavering fan wurden út it Ingelsk wurdt faak net oanpast, ek al giet it om gongbere wurden (bygelyks *zappe*).

2.5 Regels foar ferdûbeling fan bylûdtekens, ferinkeling of feroaring fan lûdtekens en ynfoeging fan oergongslûdtekens

2.5.1 Ferdûbeling fan bylûdtekens

In inkeld bylûdteken dat tusken twa lûden stiet, dêr't it earste fan it koarte ienlûd /ɪ/, /ɛ/, /ø/, /a/, /o/ of /ɔ/ of it opgeande twalûd /jɪ/, /jɛ/, /ɥa/ of /ɥo/ is, wurdt ferdûbele om lêsbetizing tefoaren te kommen. Dy ferdûbeling bart mei de bylûdtekens *b*, *d*, *f*, *g*, *k*, *l*, *m*, *n*, *p*, *r*, *s*, *t*, *w* (allinnich yn *hawwe*), *z*. Foarbylden:

/ɪ/ *djipper*, *griffy*, *libben*, *rinne*, *sizze*
 /ɛ/ *leffert*, *kennis*, *memmetaal*, *webben*
 /ø/ *hutte*, *ynplugge*, *juffer*, *lummel*
 /a/ *flaggen*, *hawwe*, *namme*
 /o/ *flokke*, *mollen*, *sjogge*, *stobbe*
 /ɔ/ *jassen*, *latte*, *lotterij*, *offer*, *stroppen*

/jɪ/ *jierren, kiezzich, triedden, wiette*
 /jɛ/ *bedjerre, heakken, mealle, rjemme*
 /ɥa/ *doarre, groattenbrij, moanne, skoalle*
 /ɥo/ *fuotten, huodden, kuorren, puozze*

Bylûdtekens wurde net ferdûbele:

a) nei de koarte ienlûden /i/, /ü/, /u/ en /ə/, de lange ienlûden, de delgeande twalûden en de trijelûden, en mei de bylûdtekens *ch*, *ng* en *v*, bygelyks:

fine, apenutedop; sweve, wêze; fleane, koade; dweil; bochel, wangen

b) yn in ûnbeklamme wurdliid, folge troch in /ə/-lûd, bygelyks:

ik biezeme, lobbesen, perziken, Akkrumer

Opmerking: as útsûndering jilde grûnwurden op *-nis*, dus: *ik tennisse, fûnissen*

c) op de grins fan in gearstald wurd, bygelyks:

kateftich, nulopsje

2.5.2 Ferinkeling fan lûdtekens

Ferinkeling fan lûdtekens komt foar by de lange lûden /a:/, /e:/, /i:/, /o:/. Yn in sletten wurdliid wurde se mei twa identike lûdtekens skreaun, mar yn in iepen wurdliid mei in inkeld teken.

Foarbylden: *laach - lagen, streek - streken, liif - livich, smook - smoke*

Oan de ein fan in wurd, ek as it ûnderdiel fan in gearstalling of ôflieding is, wurde de /a:/ en /o:/ mei ien lûdteken skreaun en de /e:/ mei twa; de /i:/ komt net yn dizze posysje foar:

beha, behake
ka, kake
ko, koke
buro, burosjef, buroke
kokeal, komolke
see, seegat, seeke

2.5.3 Feroaring fan lûdtekens

Feroaring fan lûdtekens docht him foar by de koarte lûden /i/, /ü/. Yn in sletten wurdliid wurde se mei *y* respektiflik *ú* skreaun, mar yn in iepen wurdliid mei *i* respektiflik *u*. Foarbylden: *dyk - diken, ik snút - wy snute*. Dêr is in útsûndering op as de *y* oan in wurdein stiet. As sa'n wurd nammentlik in meartals- of ferlytsingsútgong kriget, bliuwt de *y* yn iepen wurdliidposysje stean. As it wurd mei de einichste *y* it earste lid fan in gearstalling is, feroaret dy likemin yn in *i*. Foarbylden: *aliby, strategy; bibliografyke, melodyke; nassyfleis, passyfrucht*.

2.5.4 Ynfoeging fan oergongslûdtekens

By ôfliedingen en bûging fan wurden op *-au*, *-ou*, *-eau* en *-o* wurdt foar in lûd in *w* skreaun. Foarbylden: *blau* - *blauwich*, *bou* - *bouwer*, *leau* - *leauwich*, *ko* - *kowedong*, *widdo* - *widdowen*.

Ofliedingen op *-eftich* foarmje in útsûndering en krije net in *w*: *blau-eftich*.

3 Oersjoch fan de klanken yn it Frysk

3.1 Opmerkingen foarôf

Der binne minder letters beskikber as dat der klanken binne. Guon klanken wurde mei twa of mear letters werjûn (digrafy) of mei help fan diakrityske tekens. Digrafy docht him foar by de twa- en trijelûden en by de bylûden /x/ en /ŋ/, respektlyk stavere as *ch* en *ng*. Diakrityske tekens wurde brûkt foar lange lûden (*â*, *é*, *ê*, *ô*, *ú*, *û*) en koarte (*û*, *û*). Guon klanken wurde ek wol mei oare diakrityske tekens oanjûn lykas it stompteken (yn *appèl* en *hè*) en it dielteken (yn *knäckebröd*).

Yn de foarbylden dy't yn it oersjoch jûn wurde, komt it klankteken net altyd oerien mei de fonetyske oantsjutting fan de klank. Bygelyks, yn *heakken* wurdt ien /k/ útsprutsen en oan de ein /ŋ/, mar wurde twa bylûdtekens *k* skreaun en oan de ein *en*, yn *bânplakke* wurdt de *n* foar de *p* as /m/ útsprutsen, mar wurdt in *n* skreaun en yn in lienwurd as *gel* wurdt /dʒ/ útsprutsen, mar wurdt yn stee fan *dzj* in *g* skreaun. De prinsipen en regels fan de stavering binne yn paragraaf 2 wiidweidich beskreaun, hjir wurdt folstien mei it jaan fan in rynsk tal foarbylden.

Der is diskusje oer oft mingde bylûden as selsstannige bylûden of as in kombinaasje fan lossteande bylûden sjoen wurde moatte. Yn it *International Phonetic Alphabet* (IPA) wurde de mingde bylûden /ʒ/ en /ʃ/, respektlyk stavere as *zj* en *sj*, beskôge as selsstannige bylûden en rekkene ta de saneamde rûzers, en wurde de mingde bylûden /dz/, /ts/, /dʒ/, /tʃ/ en /c/, respektlyk stavere as *dz*, *ts*, *dzj*, *tsj* en *tj*, groepearre ûnder de neamer fan affrikaten. Al dy bylûden wurde hjir lykwols beskôge as kombinaasjes fan lossteande bylûden, krektsa as de mingde bylûden /kv/ of /kʷ/ en /ks/, respektlyk stavere as *kw* en *ks*, dat binne, of as kombinaasjes fan in bylûd en it earste part fan in brutsen lûd (yn âlde brekkingsprodukten lykas *bjinne*, *ljocht*, *rjemme*, *stjerre*).

It Frysk hat in ryk ferskaat oan lûden. Njonken koarte en lange ienlûden is der in grut tal twa- en trijelûden. Yn it oersjoch fan de lûden komme lykwols lang net alle mooglike farianten oan 'e oarder. It oersjoch beheint him ta it Standertfrysk. Bygelyks, by it lange ienlûd /ö:/ wurdt net neamd dat dat lûd ek mei in *ui* skreaun wurdt yn wurden as *sput* en *trui* (De Westereen /spö:t/, /trö:/). Foar de útspraak fan de *ei* yn bygelyks *dei* en *jeie* wurdt hjir standert útgien fan de /ai/-klank. Wa't mear witte wol oer fariaasje yn de útspraak, kin it *Wurdboek fan de Fryske taal* rieplachtsje (<http://gtb.inl.nl/?owner=WFT>).

Der wurdt ek gjin omtinken jûn oan de útspraakferoaring troch nasalearring. Dat betsjut dat bygelyks by de beskriuwing fan de stavering fan it /e:/-lûd de stavering mei in *i* lykas yn *winst* net neamd wurdt, en by it /o/- /ɔ/- en /ü/-lûd de nasalearring en rutsen útspraak yn bygelyks

konflikt, ronfel, manlju, dúnsk en *húnsk* gjin omtinken kriget. De stavering fan it nasalearre /i:/-lûd mei in *y* lykas yn *fynst* en *wynsk* wurdt yn de beskriuwing likemin achtslein.

Fierders wurde troch assimilaasje bylûden wolris oars útsprutsen as dat se skreaun wurde. Bygelyks, yn *ynpakke* wurdt ûnder ynfloed fan de *p* net in /n/, mar in /m/ sein. By de beskriuwing fan de stavering fan de bylûden wurde sokke gefallen net achtslein.

Yn it oersjoch wurdt hoeden omgien mei it jaan fan foarbylden fan liende wurden, omdat it net altyd dúdlik is wêr't in lûd of bylûd by ûnderbrocht wurde moat. Bygelyks de *g* yn *gel* sprekt de iene út as /dzj/ en de oare as /zj/ en miskien wol as /sj/. Oare foarbylden binne de *a* yn *freelance*, dy't de iene mei it lange ienlûd /ɛ:/ útsprekt en de oare mei in /ɔ:/, of de *eu* yn *terapeut*, dy't sawol mei in /ø:/ as mei in /ɔ̃.i/ útsprutsen wurdt.

3.2 Lûden

3.2.1 Koarte ienlûden

3.2.1.1 /i/

a) werjûn as *y* yn in sletten wurdlied, oan in wurdein of foarheakselein:

bryk, Frysk, yllúzje, wyt; búzjy, dy, trilogy, woepsty; antyklimaks, semyamtlik

Opmerking: as de *y* oan de ein fan in wurd stiet, feroaret dy net yn *i* as by meartalsfoarming of ferlytsing de *y* yn iepenwurdliedposysje komt (sjoch 2.5.3). De *y* bliuwt dus stean yn bygelyks *melodyen* en *melodyke*. Yn gearstallingen bliuwt de *y* ek stean as dy oan de wurdein fan it earste lid fan de gearstalling stiet. In foarbyld is *antyklimaks*.

b) werjûn as *i* yn in iepen wurdlied:

aktiva, brike, ite, kinine, sigaret

c) werjûn as *y* dêr't it Nederlânsk de Grykske *y* hat:

embryo, pyama, syklus, typearje

3.2.1.2 /ü/

a) werjûn as *ú* yn in sletten wurdlied:

brún, yllúzje, pún, revolúsje, tribún

Opmerking: ôfliedingen fan wurden op *-úsje* en *-úzje* hâlde it skerpteken op *u*, ek al stiet de *ú* yn iepen wurdlied: *revolúsjonêr, yllúzjonêr*.

b) werjûn as *u* yn in iepen wurdlied en oan in wurdein:

faluta, halleluja, parapluke, tunen; akku, ekru, revu

c) werjûn as *ú* oan in wurdein fan ienwurdliddige wurden as der útspraakbetizing ûntstean kin:

hú, jú, sjú

3.2.1.3 /u/

a) werjûn as *û*:

bûter, drûch, fûgel, hûn, kompjûter, kûtsebeibeam, lûke, rûn, rûzje, stûf, tûpet

b) werjûn as *oe* dêr't de Standertnederlânske wjergader ek in *oe* hat:

akoestyk, bamboe, broek, doe, hoe, hoeke, poes, rimboe, skoech, woest

c) werjûn as *oe* yn de ûnfolsleine en folsleine doetiid fan guon ûnregelmjittige tiidwurden:

droech - droegen, groef - groeven, joech, woeks - woeksen

Opmerking: as it /u.ə /-lûd yn ûnbeklamme posysje ferkoarte wurdt ta in /u/-eftich lûd, wurdt altyd in *oe* foar in *r* skreaun. Sjoch 1.2.1 en 3.2.4.3.

Foarbylden: *entoeraazje, koerant*

3.2.1.4 /ɪ/

a) werjûn as *i*:

bidde, federalistysk, hik, lichem, marxisme, sitte, tichel

b) werjûn as *y* dêr't it Nederlânsk de Grykske *y* hat:

dyslektysk, idylle

c) werjûn as *e* yn in ûnbeklamme iepen wurdlid (as it beklamme wurdlid it twalûd *ea* hat):

Amerikaansk, eroatysk

3.2.1.5 /ø/

a) werjûn as *u*:

back-up, eunuch, grut, jurk, kuchelje, lju, rju, wurk

b) werjûn as *i*:

jin

c) werjûn as *e*:

men

3.2.1.6 /ə/

a) werjûn as *e* yn ûnbeklamme lytse wurdjes, yn ûnbeklamme wurdlidden yn mearliddige wurden en yn foar- en efterheaksels:

de, er; azeme, dolle, fallisemint, sjenant, tonne, wurdebrij; be-, fer-, ge-; -elje, -ens

b) werjûn as *i* yn ûnbeklamme lytse wurdjes, yn ûnbeklamme wurdlidden yn mearliddige wurden en yn efterheaksels:

in, it; sigaar, santjin; -ich, -lik, -tich

c) werjûn as *u* yn it efterheaksel *-sum* en yn de útgong *-um* yn plaknammen:

bûchsumer, learsume; Akkrum

3.2.1.7 /o/

werjûn as *o*:

abonnearje, adoraasje, brogge, folk, gorilla rjochter

Opmerking: /o/ mei nasalearring wurdt ek werjûn as *o*

3.2.1.8 /ɛ/

a) werjûn as *e*:

akseptearje, fet, jern, lep, sel, west

b) werjûn as *è* yn in beheind tal wurden:

appèl, hè

3.2.1.9 /ɔ/

a) werjûn as *o*:

blok, drop, normaal, post, shop

b) yn 'e regel werjûn as *a* foar *s, l, d, t* of *n* (ezelsbrechje: *soldaten*):

al, antesedint, dat, jas, hals, kladde, kûlant, man, plasse

3.2.1.10 /a/

a) werjûn as *a*:

acht, aksint, bak, grafeem, hastich, (hy) hat, hazze, hja, natuer, raffinearre, sa

b) werjûn as *oa* yn in beheind tal wurden:

moandei, moatte

3.2.2 Lange ienlûden

3.2.2.1 /i:/

a) werjûn as *ii* yn in sletten wurdliid:

griis, iik, yntriizje, kwânskwiis, stiif, wiid

b) werjûn as *i* yn in iepen wurdliid:

blidens, ivoar, striderij, tige

c) werjûn as *y* dêr't it Nederlânsk de Grykske *y* hat:

analyze, dialyze, paralyze

3.2.2.2 /ü:/

a) werjûn as *ú* yn in sletten wurdliid:

drúf, sintrifúzje, slúf, túchhynder

b) werjûn as *u* yn in iepen wurdliid en oan in wurdein:

duvel, optuge, nuver, platitude; kukeleku

3.2.2.3 /u:/

a) werjûn as *û*:

bûge, bûkebeam, kompjûter, nûgje, rûze

b) werjûn as *oe* dêr't de Standertnederlânske wjergader ek in *oe* hat:

foegen, koeke, skroef

c) werjûn as *oe* yn de ûnfolsleine en folsleine doetiid fan guon ûnregelmjittige tiidwurden:

skoep, woech - woegen

3.2.2.4 /e:/

a) werjûn as *ee* yn in sletten wurdliid en oan in wurdein:

aksidinteel, heech, planeet, wees; abonnee, patee, see, stee

b) werjûn as *e* yn in iepen wurdliid:

etaazje, prehistoarysk, tegel, wreke

c) yn in beheind tal wurden werjûn as *é*, om útspraakbetizing tefoaren te kommen:

foldédich, grouwélích, kalsédon, mandélích, moarddédich, oerdédich, oerémis, sosjéiteit, woldédich

3.2.2.5 /ö:/

werjûn as *eu*:

ambisjeus, ameube, jeuchlik, keutel, miljeu, meubel, nerveus, steune, terapeut

3.2.2.6 /o:/

a) werjûn as *oo* yn in sletten wurdliid en yn in iepen wurdliid foar *ch*:

analooch, knoop, rook, widdoosklean; goochem

b) werjûn as *o* yn in iepen wurdliid en oan in wurdein:

addisjoneel, agglomeraat, gotyk, mole, smoke; adagio, buro, ko, no, widdo

3.2.2.7 /ɛ:/

a) werjûn as *ê*:

barriêre, bêzje, bléd, lêze, militêr, primêr, suêde, wêr, wêze

b) werjûn as *e* foar in stomme *r*:

bern, gers

3.2.2.8 /ɔ:/

a) werjûn as ô:

amazône, bôge, dôber, kontrôle, krôkje, ôf, pôt, stôk, tôgje

b) werjûn as â:

âld, brâne, hân, nâle, râne, sâlt, stâle, wâldzje

c) werjûn as ou yn:

froulju

3.2.2.9 /a:/

a) werjûn as aa yn in sletten wurdlied:

aap, argewaasje, kwaan, waakse

b) werjûn as a yn in iepen wurdlied en oan in wurdein:

basis, kurator, wapenje, wazem; beha, malaria, plektra, twa

3.2.3 Opgeande twalûden

In opgeand twalûd is in kombinaasje fan in lûdeftich elemint (/j/ of /ɥ/) en in lûd. It twadde part fan dy kombinaasje, it lûd, draacht it aksint. Sjoch foar de regels foar it staverjen fan de opgeande twalûden 2.3.2.d en e.

3.2.3.1 /jɪ/

Werjûn as ie:

blierke, hierren, siedzje, wierheid

3.2.3.2 /ɥo/

Werjûn as uo:

buorlju, huodsje, muorke, wuolje

3.2.3.3 /jɛ/

a) werjûn as *ea*:

beantsje, heafek, hearre, regearje, teannen, weakje

b) werjûn as *je* yn histoaryske gefallen fan brekking:

bedjerre, kjeld, rjemme, stjerre

3.2.3.4 /ɤa/

Werjûn as *oa*:

boarje, foarke, toarkje, woartel

3.2.3.5 /ɤa:/

Werjûn as *oa*:

hoazzen

3.2.4 Delgeande twalûden

In delgeand twalûd is in kombinaasje fan in lûd en in stomme *e* (/ə/) of fan in lûd en in lûdeftich elemint (/i/ of /y/). It earste part fan de kombinaasje, it lûd, draacht it aksint.

3.2.4.1 /i.ə/

a) werjûn as *ie*:

barbier, finansiering flie, giel, kiel, siede, strie

b) werjûn as *y* dêr't it Nederlânsk de Grykske *y* hat:

lyra, papyrus, pyromaan

3.2.4.2 /ü.ə/

Werjûn as *ue*:

alluere, buert, flues, gravuere, kuere, nuet

3.2.4.3 /u.ə/

Werjûn as *oe*:

griffioen, hoedzje, koe, noed, pensjoen, stjoere, toer, woene

Opmerking: as it /u.ə/-lûd yn ûnbeklamme posysje ferkoarte wurdt ta in /u/-eftich lûd, wurdt altyd in *oe* foar in *r* skreaun. Sjoch 1.2.1 en 3.2.1.3.

Foarbylden: *entoeraazje, koerant*

3.2.4.4 /ɪ.ə/

Werjûn as *ea*:

amputearje, dea, fean, heal, pears, petear, sabeare, weach

3.2.4.5 /ø.ə/

a) werjûn as *eu*:

beurs, beurt, fersteurd, ynspekteur, keure, sjauffeur

b) werjûn as *eo*:

freon, gleone, sneon

c) werjûn as *eau*:

bleaun, dreaun, kleaune, reauntsje

3.2.4.6 /o.ə/

Werjûn as *oa*:

anekdoate, boade, goa, koar, prognoaze, roas, soal, toane

3.2.4.7 /u(:)i/

Werjûn as *oei*:

bloeie, boei, djoeisk, fergroeid, poeier, snoeie

3.2.4.8 /oi/

Werjûn as *oi*:

boi, boiler, hoi, korduroi

3.2.4.9 /o:ɨ/

Werjûn as *oai*:

alloai, goaie, koai, loaits, moai, skoai, toernoai, turkoais

3.2.4.10 /ɛɨ/

a) werjûn as *ij*:

benijd, brij, fernijd, krije, maatskippij, nijs, partij, trije

b) werjûn as *y* oan de wurdein fan in tal lytse wurdtsjes:

by, dy, hy, my, sy, wy

3.2.4.11 /ɔ̃.ɨ/

Werjûn as *ui*:

bui, buis, duit, fluit, kuier, struie, stuit, trui

3.2.4.12 /ɔɨ/

werjûn as *oi*:

boiler, floitsje, paranoia, polaroid, roiltsjer, tsjoitsje, voicemail

3.2.4.13 /ai/

a) werjûn as *ai*:

baitsje, haikû, kwaint, laitsje, mais, skai, skraits, taiga

b) werjûn as *ei*:

heit, meitsje

3.2.4.14 /a:ɨ/

Werjûn as *aai*:

aaikje, baaitsje, draaie, kaai, maaie, maaits, waaid

3.2.4.15 /i:u̯/

Werjûn as *iuw*:

Hebriuwsk, iuwen, kiuw, liuw, midsiuwsk, miuw, Siuwsk

3.2.4.16 /ɔ.ʊ/

a) werjûn as *ou*:

accountant, allround, bouwe, frou, hout, (ik)jou, smout, tou, trouwe

b) werjûn as *au*:

au, blau, astronaut, audysje, gau, grau, snauwe

3.2.5 Trijelûden

In trijelûd is in kombinaasje fan in lûdeftich elemint (/ʊ/ of /j/), in lûd en in lûdeftich elemint (/i/ of /u̯/). It twadde part fan dy kombinaasje, it lûd, draacht it aksint.

3.2.5.1 /u̯oi/

Werjûn as *uoi*:

fuoi, muoike, muoite, ruoikje

3.2.5.2 /ʊa(:)i/

Werjûn as *oai*:

boaiem, goaien, koai, moaier, moaist

3.2.5.3 /jo.ʊ/

a) werjûn as *iuw*:

driuwt, kluuwe, priuwer, triuw

b) werjûn as *eau*:

greau, kleauwe, leaut, skreau

3.2.5.4 /jɔ. ʊ/

a) werjûn as *jou*:

ffouwer, goederjousk, hjouwer, sjou

b) werjûn as *jau*

kabbeljau

3.3 Bylûden

3.3.1 Ploffers (eksplosiven)

By it foarmjen fan eksplosive bylûden komt de lucht mei in plofke ta de mûle út. By guon trilje de stimbannen mei, de stimhawwende bylûden /b/, /d/ en /g/, en by guon dogge se dat net, de stimleaze bylûden /p/, /t/ en /k/.

- a) de /b/ yn *begjinne, bleat, dobbe, karbonade, rubber, sabbat*
- b) de /d/ yn *addisjoneel, dogma, flarden, middel, stúdzje, widze*
- c) de /g/ yn *egaal, grou, jogge, psygoaze; achillessine*
- d) de /p/ yn *beppe, gips, pears, rapport; abt*
- e) de /t/ yn *fierte, lotterje, meitsje, muonts, sleatten, tjirgje, tsjoar; âld, frijheid, gebed*
- f) de /k/ yn *heakken, koart, kwea, suffiks, wolk; accountant, crossauto, snack, x-as*

3.3.2 Rûzers (frikativen)

Frikative bylûden wurde foarme wannear't troch in fernauwing fan de mûleholte in lichte wriuwing ûntstiet. De bylûden /v/, /z/ en /g/ binne stimhawwend, de bylûden /f/, /s/ en /x/ stimleas.

- a) de /v/ yn *drave, evaluaasje, hawwe, healwei, rôvje, wetter*
- b) de /z/ yn *bagaazje, doaze, ferantwurdzje, hazze, knodze, trageedzje*
- c) de /g/ yn *drage, mooglik, rogge; bûchber*
- d) de /f/ yn *flok, ynfalide, koffer, sfear, telefyzje, wolf; advokaat, (ik) haw, yntrovert*
- e) de /s/ yn *gers, fossyl, fûstkje, húske, ynteresse, krúslings, pleats, seadde, sello, sjalot, strjitte, tsien, tsjerke; amazône, dizze, kezyn, zappe*
- f) de /x/ yn *behaachlik, bichje, dochs, jacht, noch, psychiater; maggy, röntgen*

3.3.3 Nasalen

By it foarmjen fan de nasale bylûden /m/, /n/ en /ŋ/ giet de lucht troch de noas nei bûten ta.

- a) de /m/ yn *dammer, meane, wjirm*
- b) de /n/ yn *abonnee, dwaan, snoek, wenne*
- c) de /ŋ/ yn *eangst, streaming; flaggen, ynkomme, kangeroe, tinke*

3.3.4 Likwiden

By it foarmjen fan de likwide bylûden /l/ en /r/ floeit de lucht lykmjittich by de sydkanten fan de tonge lâns (*l*) of rint er ratteljend oer de slop hâlden tonge (*r*).

- a) de /l/ yn *balke, folle, klinysk, kolleksje, los, slip*
- b) de /r/ yn *ark, doarre, konkurrint, reuma, skuorre*

3.3.5 Heallûden

De /h/, /j/ en /ɣ/ binne gjin echte bylûden, mar ek gjin lûden. De /h/ sit ticht tsjin de /ə/ oan, de /j/ hat wat /i/-eftichs en de /ɣ/ wat /u/-eftichs. De /h/ komt allinnich oan it begjin fan in wurdlied foar. De /j/ komt yn in soad bylûdklusters oan it wurdbegjin foar en yn twa- en trijelûden. De /ɣ/ komt benammen yn twa- en trijelûden foar.

- a) de /h/ yn *hâlde, hynder, hoeke, huzaar, ynhelje*
- b) de /j/ yn *fjouwer, jimme, rjocht, strjitte, driuwe, earnst /jɛ:/, hjerst, hjoed, yup, triedden /jɪ/*
- c) de /ɣ/ yn *ablaut, downen, dressoir, hoastje, muoike, oarder, Siuwsk*

4 Diakrityske tekens

Diakrityske tekens binne skriftekens dy't op in lûdteken set wurde en nedich binne fanwegen de útspraak of de klam. Yn de regel wurde se net op haadletters set. Yn it Frysk wurde brûkt:

- a) it breedteken of kapke (*accent circonflexe*)

- it breedteken wurdt op de *a, e, o* en *u* set om respektiflik de lûden /ɑ:/, /ɛ:/, /ɔ:/ en /u(:)/ wer te jaan. Foarbylden: *bêd, mûs, nâle, rôle, sûn*
- it breedteken wurdt ek foar oare lûden brûkt, mar dan allinnich yn guon frjemde wurden. Foarbyld: *debâkle*

- b) it skerpteken of streekje nei rjochts (*accent aigu*)

- it skerpteken wurdt op de *u* yn sletten wurdliiden (útsprutsen as /ü/) set om ûnderskied te meitsjen mei de *u*, útsprutsen as /ö/. Foarbyld: *brút* njonken *brut*
- it skerpteken wurdt soms op de *e* (útsprutsen as /e:/) set om ûnderskied te meitsjen mei de *e*, útsprutsen as /ə/. Foarbylden: *grouwélich* en *sosjéiteit*.
- it skerpteken wurdt ek brûkt as klamteken. It wurdt op it lûd fan it te beklamjen wurd of wurdlied set. By lûden dy't mei mear as ien lûdteken werjûn wurde, wurdt it klamteken allinnich op de earste twa lûdtekens set. In útsûndering dêrop is de *ij*, de klam dêrop wurdt werjûn as *îj*. Foarbylden: *fîj, sa net!, fúórt do!, it aldermóáiste!*

- c) it stompteken of streekje nei lofts (*accent grave*)

- it stompteken wurdt inkeld yn guon frjemde wurden brûkt. Foarbylden: *à, appèl*

- d) dielteken of trema (*umlaut*)

- it dielteken wurdt benammen brûkt by lûdstjitting (sjoch 6)
- it dielteken wurdt fierders brûkt yn guon frjemde wurden. Foarbylden: *föhn*, *knäckebröd*

5 Apostrof

De apostrof of it weilittingsteken is in lêsteken om oan te tsjuten dat by it útsprekken ien of mear letters (yn wurden) of sifers (yn getallen) weilitten wurde. As de apostrof midden yn in wurd stiet, komt der net in spaasje foar de apostrof. Foarbylden binne: *dy't*, *sa'nen*, *wêr't*. Wurdt mei de apostrof it begjin fan in wurd weilitten, dan moat der wol in spaasje foar de apostrof set wurde. Foarbylden binne: *dat moat 'k dwaan*, *hja sit op 'e brêge*, *hy hat 't dien*.

Yn guon gefallen binne weilittingen ferplichte, yn oare gefallen net. Yn bygelyks *Kristus' dea* moat de twadde *s* weilitten wurde, mar it is net ferplichte en skriuw it wurd *ik* as *'k* yn *dat mei 'k (= ik) dwaan*.

De apostrof kin stean:

a) oan it begjin fan in wurd of getal, bygelyks

'k sjoch 'm (= ik sjoch him), *'t soe yn 'e rin fan 'e middei (= it soe yn de rin fan de middei)*, *de tocht fan '63 (= de tocht fan 1963)*

Opmerking: yn formeel taalgebrûk wurde weilittingen mei help fan in apostrof by foarkar net brûkt, mar wurde de wurden folút skreaun. Yn fêste ferbiningen lykas *fan 't hjerst* is de apostrof lykwols ferplichte.

b) yn de midden fan in wurd, bygelyks

foar't (< foardat), *Friez'ne frijheid (= Friezene frijheid)*

c) oan de ein fan in wurd, bygelyks

ik sjo' (= ik sjoch), *wy binn' (= wy binne)*, *pake' ponge (= pake+e ponge)*, *Kristus' dea (= Kristus+s dea)*

Opmerking: foaral yn literêr taalgebrûk, fanwegen rym of ritme.

d) yn in gearlûking fan twa wurden, bygelyks

sa'n (< sa ien), *wêr't (< wêr oft)*

De apostrof wurdt fierders brûkt om in wurd werkenber te hâlden wannear't der in útgong of efterheaksel oan taheakke wurdt (sjoch ek 7.2.d, 7.2.e, 10.f, 11.f, 12.1.b):

CDA'er
sms'e

6 It stjitten fan lûden

6.1 Haadregel

Wannear't twa letters dy't tegearre ien lang lûd of in twalûd foarstelle net as sadanich lêzen wurde moatte, mar apart, omdat se ta ferskillende wurdlidden hearre, is der sprake fan it stjitten fan lûden. Dat komt foar yn gearsettingen, ôfliedingen en ûntliende wurden dy't hjir as net-gearstald beskôge wurde (sjoch foar útlis 6.2.a). Yn gearsettingen wurdt in keppelstreekje brûkt en yn ôfliedingen en as net-gearstald beskôge ûntliende wurden in dielteken. It keppelstreekje en it dielteken wurde brûkt om betizing foar te kommen. It keppelstreekje komt foar, en it dielteken op it lûdteken dat oan it begjin fan it twadde wurdlid stiet. Sjoch ek 6.2.d.

De folgjende lûden stjitte:

<i>aa</i>	<i>twa-akter, Kanaänyt</i>
<i>ai</i>	<i>brea-ite, kokaine</i>
<i>ea</i>	<i>kwee-appel, beänte</i>
<i>ee</i>	<i>see-earm, geëamel</i>
<i>ei</i>	<i>trije-ienheid, beïerdiging</i>
<i>eo</i>	<i>preökkupaasje</i>
<i>eu</i>	<i>make-up, reüny</i>
<i>ie</i>	<i>wei-ebje, gemikaliën</i>
<i>ii</i>	<i>mei-inoar, buiich</i>
<i>oa</i>	<i>ko-assistent, koälysje</i>
<i>oe</i>	<i>foto-elektrysk, poëzy</i>
<i>oi</i>	<i>sto-ier, heroïne</i>
<i>oo</i>	<i>radio-omrop, koördinator</i>
<i>ue</i>	<i>nachtpau-each, fonduë</i>
<i>ui</i>	<i>bou-ikker, yntuütyf</i>
<i>uo</i>	<i>opbou-orgaan, muön</i>

Opmerking: by ôfbrekking ferfalt it dielteken op de earste letter fan de folgjende tekstrigel.

6.2 Bysûndere gefallen

a) wurden mei in foarheaksel fan Gryksk of Latynsk komôf

- dy wurden wurde behannele as gearsettingen, as se weromkennen wurde as de som fan beide dielen. Bygelyks, *pseudowittenskiplik* is 'pseudo, sabeare + wittenskiplik'. By lûdstjitting krije se in keppelstreekje. Foarbylden: *ko-assistent, kontra-ekspertize, makro-ekonomy, pre-advys, vice-admiraal*.

- dy wurden wurde behannele as ôfliedingen, as se net weromkennen wurde as de som fan beide dielen. Bygelyks, *reüny* is foar de gewoane taalbrûker net 'fannijs + uny'. By lûdstjitting krije se in dielteken. Oare foarbylden: *koälysje* en *preälabel*.

b) wurden mei in telwurd

telwurden dy't kombinearre wurde mei oare wurden krije by lûdstjitting in keppelstreekje, bygelyks: *twa-aaïich*, *trije-ienheid*

c) wurden mei it efterheaksel *-eftich*

dy wurden wurde behannele as gearsettingen. By it stjitten fan lûden krije se in keppelstreekje. Foarbylden: *klisjee-efnich*, *mearke-efnich*.

d) trije of mear lûdtekens efterinoar

as it lûd dat in dielteken krije moat mei twa tekens werjûn wurdt, dan kriget allinnich it earste lûdteken in dielteken:

be + einigje, dus *beëinigje*
re + eel, dus *reëel*

Opmerking: nei in *i* jildt dizze regel net:

aaï + e, dus *aaie*
bei + en, dus *beien*

e) werkenber wurdbyld

as it wurdbyld gjin útspraakbetizing jout, wurdt it dielteken weilitten, bygelyks *akkordeon*, *alinea*, *duo*, *yntellektuelen*, *kopiearje*, *museum*. It dielteken wurdt ek weilitten yn wurden dy't noch as folslein net-eigen beskôge wurde, bygelyks *ekstraneus*, *lesbienne*, *maestro*, *optisien*, *paella*. De Foarkarswurdlist jout útslútsel.

7 Los of oaninoar skriuwe

Yn dizze paragraaf wurde gjin Ingelske lienwurden behannele. Foar it losskriuwen en oaninoarskriuwen fan Ingelske wurden en wurdgroepen jilde aparte regels (sjoch 8).

7.1 Wurdgroep, gearsetting en ôflieding

In wurdgroep is in rige wurden dy't byinoar hâlden wurde troch in grammatikaal ferbân, lykas yn in sin. Dat ferbân hoecht net yn de stavering sjen litten te wurden:

de giele bal
op 'en paad
ad ynterim

As twa wurden byinoar brocht wurde om der in nije betsjutting mei út te drukken, dan komt dat ferbân yn de stavering ta utering troch de wurden oaninoar te skriuwen:

pasklear
túnstoel

ûndernimme

As in wurd kombinearre wurdt mei in foar- of efterheaksel, dat net as in selsstannich wurd bestiet, wurdt dat gehiel in ôflieding neamd. De dielen fan in ôflieding wurde ek oaninoar skreaun:

earsum
fergunne
ûnhandich

De haadregel is dus dat wurdgroepen los skreaun wurde en gearsettingen en ôfliedingen oaninoar. Yn guon bysûndere gefallen wurdt in keppelstreekje of in apostrof brûkt (sjoch 7.2 oant en mei 7.8).

Ofwikend fan de haadregel mei in keppelstreekje ek brûkt wurde as in gearsetting of ôflieding in lestich wurdbyld jout (bygelyks *lânbouuniversiteit*) of op mear as ien wize lêzen wurde kin (bygelyks *tellereed*). Yn de Foarkarswurdlist wurdt dat opsjonele keppelstreekje net oanjûn.

By it oaninoarskriuwen moat fierders rekken hâlden wurde mei it stjitten fan lûden. Yn dat gefal wurdt ek in keppelstreekje brûkt, of in dielteken.

7.2 Bysûndere gefallen: gearsettingen en ôfliedingen

a) lykweardige eleminten

- tusken twa lykweardige eleminten yn in gearstald wurd, dy't yn prinsipe mei-inoar ferwiksele wurde kinne, wurdt in keppelstreekje brûkt, bygelyks *biologysk-dynamysk*, *rjochts-ekstremistysk*, *swart-wyt*, *skriuwer-skilder*. As in gearsetting fan twa eigenskipswurden yn prinsipe net omwikselber is, dan wurde de beide parten oaninoar skreaun. Sa betsjut *populêrwittenskiplik* net: *populêr* en *wittenskiplik*, mar *op in populêre wize wittenskiplik*. Oare foarbylden: *privaatrjochtlik*, *kristendemokratysk*.
- in keppelstreekje wurdt ek brûkt as it earste part fan in gearstald wurd ferwiist nei in plak of in befolkingsgroep, bygelyks *Frysk-nasjonalistysk*, *Nederlânsk-herfoarme*, *rooms-katolyk*.
- haadwurden dy't foarme binne op basis fan soksoarte gearstalde wurden, hâlde de skriuwize (mei keppelstreekje of oaninoar), dus: *in rjochts-ekstremist*, *in swart-wytfoto*, *in kristendemokraat*.

b) twaliddich gearstalde geografyske nammen

- geografyske nammen mei as earste diel in wurd as *East*, *Noard*, *Súd*, *West*, *Sintraal*, *Heech*, *Leech*, *Boppe*, *Midden*, *Under*, *Ald*, *Nij*, *Latynsk*, *Nederlânsk*, *Yndo*, *Sint* wurde mei in keppelstreekje skreaun, bygelyks *Latynsk-Amearika*, *Nij-Seelân*, *Noard-Hollân*, *Sint-Nyk*.
 - gearsettingen mei en ôfliedingen fan geografyske nammen hawwe ek in keppelstreekje, dus: *Latynsk-Amerikaansk*, *Nij-Seelânreis*, *Noard-Hollanner*, *Sint-Nykster*.
- Opmerking: útsûnderingen binne guon geografyske nammen lykas *Aldeboarn*, *New York*, *Nij Beets*, *Westhim*. Yn gearsettingen mei en ôfliedingen fan sokke nammen

wurdt de offisjele skriuwwize folge, dus *Alde Leister* (njonken *Alde Leie*), *Noardburgumer* (njonken *Noardburgum*), *New Yorktrip* (njonken *New York*).

c) twadde wurddiel mei haadletter

yn gearsettingen en ôfliedingen wurdt foar in wurddiel mei in haadletter in keppelstreekje brûkt, bygelyks *anty-Hollânsk*, *pro-Deosaak*, *Súdwest-Fryslân*, *ûn-Ingelsk*, *pan-Arabysk*.

d) gearsetting en ôflieding mei in sifer, in losse letter of in symboal

- yn gearsettingen stiet in keppelstreekje foar of nei in wurddiel besteande út in sifer, in losse letter of in symboal, bygelyks *50-jierrich*, *06-nûmer*, *D-trein*, *i-grek*, *tusken-s*, *\$-teken*.

Opmerking: wurdt in wurd folge troch in sifer dat of in letter dy't in kategory oantsjut, dan is it gehiel in wurdgroep. De dielen wurde dan net oaninoar skreaun, dus: *fitamine B*, *top 10*. In gearstalling mei sa'n wurdgroep kriget mar ien keppelstreekje, dus: *fitamine B-tekoart*, *top 10-plaat*.

- yn ôfliedingen wurdt nei in sifer, in losse letter of in symboal in apostrof brûkt, bygelyks *A4'ke*, *b's*.

e) gearsetting en ôflieding mei in inisjaalwurd, dat is in wurd dat bestiet út de inisjalen fan in namme.

- yn gearsettingen stiet foar of efter in inisjaalwurd in keppelstreekje, bygelyks *muzyk-dvd*, *pdf-bestân*, *VVD-politikus*.

Opmerking: it efterheaksel *-eftich* hâldt en draacht him as in part fan in gearsetting, bygelyks *PvdA-efnich*.

- yn ôfliedingen wurdt foar in inisjaalwurd in keppelstreekje brûkt, bygelyks *ge-sms*.

- yn ôfliedingen wurdt nei in inisjaalwurd in apostrof brûkt, bygelyks *PvdA'er*, *sms'ke*.

f) gearsetting mei in letterwurd, dat is in ôfkoarting dy't as in echt wurd fungearret en net letter foar letter útsprutsen wurdt, of gearsetting mei in ferkoarting, dat is in wurd dat bestiet út ien of mear (dielen fan) wurdlidden (sjoch 17.3 en 17.4).

- yn gearsettingen wurde letterwurden en ferkoartingen oaninoar skreaun as se mei lytse letters skreaun wurde, bygelyks *aidstest*, *mavolearaar*, *pinkoade*.

- wurde letterwurden en ferkoartingen mei ien of mear haadletters skreaun, dan wurdt in keppelstreekje brûkt, bygelyks *Benelûks-lân*, *Vinex-wyk*, *VUT-útkearing*.

g) yn gearsettingen besteande út in grûnwurd mei in bysûndere foar- of neibepaling tusken grûnwurd en bepaling wurdt in keppelstreekje brûkt, en wol yn de folgjende gefallen.

- nei eleminten lykas *adjunkt-*, *âld-*, *aspirant-*, *assistint-*, *eks-*, *hast-*, *ynterim-*, *kandidaat-*, *kollega-*, *learling-*, *master-*, *net-*, *non-*, *sjef-*, *stazjêr-*, *substitút-*, bygelyks *âld-direkteur*, *hast-oanriding*, *ynterim-manager*, *sjef-kok*.

Opmerking: as de betsjutting net mear folslein letterlik is, dan wurde de wurddielen oaninoar skreaun, bygelyks *masterbrein*.

- foar eleminten lykas *-ferbaal*, *-generaal*, *-presidint*, *-testamintêr*, bygelyks *eksekuteur-testamintêr*, *minister-presidint*.

- by in groep of wurkstik neamd nei in sintraal figuer dêrfan, bygelyks *kabinet-Zijlstra, rapport-De Vries, saak-Hoekstra*.
- nei de eleminten *Sint, Sinte, St.*, bygelyks *Sint-Piter, Sinte-Marten, St.-Jabik*.
Opmerking: *Sinteklaas* wurdt oaninoar skreaun.
- nei in wurd yn selsneamfunksje, dat wol sizze, as in wurd nei himsels ferwiist, bygelyks, *de-wurd, do-foarm, ik-figuer*.

7.3 Bysûndere gefallen: gearkeppelingen

In fêste wurdgroep dy't ien begryp foarmet, wurdt as ien gehiel mei keppelstreekjes werjûn. Sa'n wurdgroep wurdt in gearkeppeling neamd:

in ferjit-my-net
hinne-en-wer
hûs-oan-hûs
leech-by-de-grûnsk
man-en-wiivje
staf-en-af
super-de-lúks

Untliende gearkeppelingen hâlde de keppelstreekjes of spaasjes dy't se yn de frjemde taal hawwe:

quatre-mains
cum laude

7.4 Bysûndere gefallen: gearsettingen en ôfliedingen mei in gearkeppeling

As in gearkeppeling diel fan in gearsetting of ôflieding útmakket, bliuwe de keppelstreekjes tusken de wurden fan de gearkeppeling stean. De gearkeppeling wurdt as gehiel fêst oan it oare diel fan de gearsetting of de ôflieding skreaun:

in boskferjit-my-net
doch-it-selsman
hinne-en-werje
hûs-oan-hûskrante
twa-ûnder-ien-kapwenning
winst-en-ferliesrekken

7.5 Bysûndere gefallen: gearsettingen en ôfliedingen mei in wurdgroep

a) as in wurdgroep diel fan in gearsetting of ôflieding útmakket, dan wurde de ûnderdielen oaninoar skreaun:

byinoar wêze > it byinoarwêzen
earste klas > earsteklasreizger
iepen hurd > iepenhurdhout

yn stân hâlde > ynstânhâlding
sosjale wissichheid > sosjalewissichheidsstelsel
tsien euro > tsieneurobiljet

Opmerking: by telwurden dy't mei in sifer skreaun wurde, wurdt in spaasje brûkt, dus *10 euro* > *10 eurobiljet*

b) as in ûntliende wurdgroep it earste wurddiel fan in gearsetting of ôflieding útmakket, dan wurde de ûnderdielen fan dy wurdgroep mei keppelstreekjes ferbûn; de wurdgroep wurdt as gehiel fêst oan it oare diel fan de gearsetting of de ôflieding ferbûn:

a capella > a-capellakoar
ad hoc > ad-hoccerich
ad ynterim > ad-ynterimbestjoerder

c) as in meardielige eigennamme it earste diel fan in gearsetting útmakket, bliuwe de spaasjes tusken de ûnderdielen fan dy wurdgroep bestean; de wurdgroep wurdt as gehiel fêst oan it oare diel fan de gearsetting ferbûn:

Gysbert Japicx > Gysbert Japicxpriis
Sry Lanka > Sry Lankareis
Twadde Keamer > Twadde Keamerlid

d) as in wurdgroep mei in sifer, losse letter of symboal oan de ein it earste wurddiel fan in gearsetting útmakket, bliuwe de spaasjes tusken de ûnderdielen fan dy wurdgroep bestean; de wurdgroep wurdt as gehiel mei in keppelstreekje oan it oare diel fan de gearsetting ferbûn:

fitamine B > fitamine B-tekoart
top 10 > top 10-plaat

7.6 Wurdgroep of gearsetting: los of oaninoar skriuwe?

It is soms hiel lestich om út te meitsjen oft in beskate kombinaasje fan wurden yn ien of yn mear wurden skreaun wurde moat. Hjirûnder steane in pear fûstregels dy't in hâldfêst biede:

a) as yn in wurdgroep elk wurd mei in klam útsprutsen wurde kin, dan wurde dy wurden los skreaun; as der in fêste klam op ien ôfsûnderlik wurd leit, giet it om in gearsetting:

In blau blomke falt op tusken de wite blomkes.
It blaublomke is in plant út de liuwebekfamylje.

b) as in wurdgroep yn it meartal set wurdt, wurdt in eigenskipswurd ek bûgd; in eigenskipswurd dat diel útmakket fan in gearsetting, bliuwt wat it is:

in blau blomke > de blauwe blomkes
in blaublomke > de blaublomkes

c) wurdgroepen dy't in soad foarkomme, wurde maklik as ien wurd skreaun:

âldman
fuotfeie
jongfaam
krantlêze
pianospylje

d) hat in wurdgroep in ferblikke of net werom te kennen betsjutting, dan wurdt er faak as ien wurd oaninoar skreaun:

in heechlearaar, in hege militêr
leechwetter, in lege wetterstân
sykhelje, koffje helje

e) in trijedielige kombinaasje dêr't it earste en twadde diel fan byinoar hearre, wurdt oaninoar skreaun:

soereklaverfamylje (= famylje fan de soereklavers)
grutte klaverfamylje (= klaverfamylje dêr't in soad planten ta hearre)

f) in oare betsjutting, in oare skriuwwize:

Hy hat dy dingen los makke (= hy hat dy dingen los faninoar, stik foar stik makke)
Hy hat dy dingen losmakke (= hy hat dy dingen los fan eat makke, sadat se net mear earne oan fêstsitte)

g) in kombinaasje besteande út wurden as *der*, *dêr*, *hjr*, *wêr* en ien of twa ferhâldingswurden wurdt oaninoar skreaun:

derfoar, dêrfoar, hjrfoar, wêrfoar
derfoaroer, dêrfoaroer, hjrfoaroer, wêrfoaroer

Opmerking: ditsoarte kombinaasjes binne skiedber, bygelyks *Komt der noch wat tuskenyn?*

h) in bywurd besteande út twa ferhâldingswurden wurdt yn ien wurd oaninoar skreaun, behalve as ien ferhâldingswurd diel útmakket fan in wurdgroep om in haadwurd hinne:

Hy stiet boppe-op / ûnderoan.
Hy stiet boppe op / ûnder oan de ljedder.

7.7 It oaninoarskriuwen fan telwurden

Haadtelwurden wurde oant en mei it wurd *tûzen* oaninoar skreaun. Nei it wurd *tûzen* of gearstallingen dêrmei folget in spaasje. De wurden *miljoen*, *miljard* ensafierder wurde altyd los skreaun:

ien, twa, trije, fjouwer, fiif, seis, sân, acht, njoggen, tsien
alve, tolve, trettjin, fjirtjin, fyftjin, sechstjin, santjin, achttjin, njoggentjin, tweintich
ienentweintich, twaentweintich, trijentweintich, fjouwerentweintich, fiifentweintich,
seisentweintich, sânentweintich, achtentweintich, njoggenentweintich
tritich, fjirtich, fyftich, sechstich, santich, tachtich, njoggentich, hûndert

*hûnderttrije, hûnderttachtich
trijehûndert, trijehûnderttritich, trijehûnderttrijentritich
trijentritichhûndert
trijetûzen trijehûnderttritich
trije miljoen trijehûnderttûzen trijehûnderttrijentritich*

De rangtelwurden wurde op deselde wize oaninoar of los skreaun as de haadtelwurden:

*earste, twadde, tredde, fjirde, fiifde, sechsde, sânde, achtste, njoggende, tsiende
alfde, tolfde, trettjinde, fjirtjinde, fyftjinde, sechstjinde, santjinde, achttjinde,
njoggentjinde, tweintichste
ienentweintichste
tritichste, hûndertste
hûnderttredde, hûnderttachtichste
trijehûndertste, trijehûnderttritichste, trijehûnderttrijentritichste
trijentritichhûndertste
trijetûzen trijehûnderttritichste
trije miljoenste
trije miljoen trijehûnderttûzen trijehûnderttrijentritichste*

As in rangtelwurd mei in sifer skreaun wurdt, wurdt it efterheaksel *e* of *ste/de* fêst oan it sifer skreaun. It efterheaksel mei ek yn superskript stean:

*1e, 1ste, 1^e, 1^{ste}
2e, 2de, 2^e, 2^{de}*

De teller en neamer fan in breuk wurde los skreaun, mar fêst as se diel útmeitsje fan in gearsetting:

twa tredde, mar: twatreddemearderheid

De kombinaasje fan in haadtelwurd mei *in heal* of *in kwart* is in gearkeppeling. De wurden wurde troch keppelstreekjes ferbûn:

*twa-en-in-heal
trije-en-in-kwart
tweintich-en-in-heal
sechstich-en-in-kwart*

Troch it frekwint gebrûk binne guon fan dy kombinaasjes ôfsliten ta gearsettingen. Se wurde dan ek oaninoar skreaun:

*twaenheal, trijenheal, fjouwerenheal, fiifjenheal, seisenheal, sânjenheal, achtenheal,
njoggenenheal, tsienjenheal, alvenheal, tolvenheal
oardel, tredde, fjirde
trijekwart*

7.8 It fêstskriuwen fan it efterpleatste persoanlik foarnamwurd *do* oan persoansfoarmen, foarnamwurden en bynwurden.

As it persoanlik foarnamwurd *do* fuortdaliks nei in persoansfoarm, in betreklik foarnamwurd of in bynwurd komt, dan hat it de foarm *-sto* en wurdt fêst oan it foarôfgeande wurd skreaun. Faak wurdt *-sto* ferswakke ta *-ste* of *-st* of is sels hielendal ferdwûn. De foarmen *-sto* en *-st* binne de standertfoarmen. Foarbylden:

moatsto, moatst
dy'tsto, dy'tst
dêr'tsto, dêr'tst
doe'tsto, doe'tst

Wurdt nei in tiidwurdsfoarm it persoanlik foarnamwurd *do* mei klam útsprutsen, dan wurdt it net fêstskreaun en hat it syn oarspronklike foarm:

Moast dó dat dwaan?

8 It losskriuwen of oaninoarskriuwen fan Ingelske wurden en wurdgroepen

Yn it Ingelsk wurde in soad wurdkombinaasjes, dy't wy yn it Frysk oaninoar skriuwe soene, los faninoar skreaun of mei keppelstreekjes ferbûn. Foar it skriuwen fan Ingelske wurdkombinaasjes yn it Frysk wurde inkelde regels hantearre.

8.1 Gearsettingen

As in gearstalling fan Ingelske wurden tige eigen wurden is yn it Frysk, wurdt dy as ien wurd oaninoar skreaun:

knowhow (Ingelsk: *know-how*)
parttime (Ingelsk *part-time*)
voicemail (Ingelsk: *voice mail*)

As in gearstalling fan twa Ingelske wurden kombinearre is mei in eigen wurd, dan wurdt it gehiel as ien wurd skreaun:

lowbudgetreis
publicrelationsfrou

By lûdstjitting of as ien fan de wurddielen in inisjaalwurd, in sifer, losse letter of symboal is, wurdt in keppelstreekje brûkt:

skate-off
e-mail
mp3-spiler

8.2 Gearkeppelingen

Guon kombinaasjes fan Ingelske wurden wurde yn it Frysk mei in keppelstreekje oaninoar ferbûn. Dat docht him yn de folgjende gefallen foar:

a) as in kombinaasje út twa lykweardige eleminten bestiet dy't yn prinsipe mei-inoar ferwiksele wurde kinne:

gin-tonic
rock-'n-roll
singer-songwriter

Opmerking: yn it gefal fan (hast-)reduplikaasje wurdt sa'n kombinaasje lykwols oaninoar skreaun:

fiftyfifty
boogiewoogie
walkietalkie

b) as in wurdkombinaasje yn it Ingelsk mei keppelstreekjes ferbûn is:

up-to-date

c) as it lofterpart bestiet út de wurden *no* of *non*:

non-profit
no-nonsense

d) soms as it rjochterpart in ferhâldingswurd is:

lay-out
stand-by

mar:

feedback
pullover

Yn gearsettingen en ôfliedingen mei gearkeppelingen fan Ingelske wurden bliuwt it keppelstreekje stean:

Dow-Jonesyndeks
no-nonsensepolityk
rock-'n-rolje

8.3. Wurdgroepen

In wurdgroep dy't yn it Ingelsk los skreaun wurdt en dy't men mei sin sitearret út it Ingelsk as frjemde taal, wurdt yn it Frysk ek los skreaun:

collector's item
second opinion
intensive care
stiff upperlip
technical sales assistant
world wide web

9 Tuskenletters

9.1 Te hearren tuskenklank

Gearsettingen en ôfliedingen wurde net allinnich makke troch twa wurden oaninoar of in wurd oan in foar- of efterheaksel te ferbinen, mar kinne ek ûnderinoar ferbûn wêze mei tuskenletters of tuskeneleminten. Produktyf by de wurdfoarming binne de tusken-*e*, de tusken-*s* en it tuskenelemint *-ers-*.

a) de tusken-*e*:

beannehûl
dogeneat
foarstedom
hinne-aai
heitelân
nutemuskaat
parrebeam
snileguod

Opmerking: yn gearsettingen komt de tusken-*e* net altyd foar dêr't er wol stean kinne soe. Foarbylden:

beibeamke (njonken *beiejenever*)
parsop (njonken *parrebeam*)
tartonne (njonken *tarrekwest*)

b) de tusken -*s*:

daksgoate
doarpshûs
jongesboek
libbenslang
skiedsrjochter
útdrukkingsleas

Opmerking: njonken gearsettingen mei in tusken-s komme ek guon dêrsûnder foar. Der kin dan in betsjuttingsferskil wêze, bygelyks *daksgoate* (= goate dy't by in spesifyk dak heart) en *dakgoate* (= goate foar wat dak dan ek), mar it kin ek gewoan om fariaasje yn it taalgebrûk gean. De iene seit *stedsfolk* en de oare *stedfolk*.

Boppeneamde farianten binne yn prinsipe yn de Foarkarswurdlist opnommen.

c) it tuskenelemint *-ers-*:

bûtendoarsitterswaar
fjochtersbaas
itensiedersboek
pjutteboartersplak
skuonpoetsersguod
útfanhûzersklean

d) it tuskenelemint *-en-*, dat yn it Nederlânsk húsriem is, komt yn it Frysk mar yn in beheind tal wurden foar, benammen yn gearsettingen mei in beammenamme, yn beneamingen foar beskate maal- en suvelprodukten en yn gearsettingen op *-ein*:

ikenhout (njonken *ikehout*)
wylgenbeam (njonken *wylgebeam*)
roggenbrea (njonken *roggebrea*)
rizenbrij
sûpenbrij
fuottenein
hollenein

9.2 Net te hearren tuskenklank

As it rjochterdiel fan in gearsetting mei in *s* begjint, is it net te hearren oft der in tusken-s oanwêzich is:

bestjoersskoalle
fersetsstrider
folksstam
stasjonssjef

Op dat plak wurdt in dûbelde *s* skreaun, omdat itselde lofter lid yn oare gearsettingen ek op in tusken-s útgiet:

bestjoersakademy
fersetsmonumint
folksmuzyk
stasjonsplein

10 Meartalsfoarmen fan haadwurden

De gewoane meartalsútgingen binne *-en*, *-n* en *-s*. Se wurde meastentiids fêst oan it haadwurd skreaun, mar by haadwurden dy't einigje op de folle lûden *a*, *o* of *u*, en by inisjaalwurden en sifers wurdt de meartals-*s* foarôfgien troch in apostrof.

By de meartalsfoarming binne de staveringsregels foar einlûdferskerping, ferkoarting en brekking (2.3.2), de regels foar ferdûbeling fan bylûdtekens, ferinkeling of feroaring fan lûdtekens (2.5) en de regels by lûdstjitting (6) fan tapassing.

a) haadwurden op *-el*, *-em*, *-en*, *-(en)ier* en *-er(t)* en ferlytsingswurden *-ke*, *-tsje* en *-je* hawwe yn 'e regel in meartals-*s*:

appel - appels
biezem - biezems
bottelier - botteliers
brantsje - brantsjes
kikkert - kikkerts (mar: *hûnderten*)
krookje - krookjes
lampke - lampkes
rekken - rekkens (mar: *kristenen*)
rintenier - rinteniers
steechje - steechjes
wekker - wekkers

Opmerking: It wurd *neil* hat ek de meartalsútging *-s*.

b) oare haadwurden hawwe it meartal *-en* of, as se op *-e* einigje, *-n*:

dyk - diken
hân - hannen
laach - lagen
mûtse - mûtsen
rêch - rêgen
roas - roazen
stoer - sturren
trui - truien

c) wurden op *-ing* hawwe sawol in meartals-*en* as in meartals-*s*:

oplossing - oplossingen / oplossings
 Yn de Foarkarswurldlist is de foarm *-en* foar kar nommen.

d) wurden op *-lm*, *-rm* kinne sawol in meartals-*s* as in meartals-*en* hawwe:

helm - helms / helmen
psalm - psalms / psalmen
skerm - skerms / skermen
term - terms (orgaan)
term - termen (beneaming)

Yn de Foarkarswurldlist is de meartalsfoarming op *-s* yn prinsipe foar kar nommen.

- e) ynternasjonalismen dy't op in lûd einige hawwe soms in meartals-s en soms in meartals-en:

akademy - akademys
akku - akku's
garaazje - garaazjes
komma - komma's
motto - motto's
yndividu - yndividuën
kopy - kopyen
panasee - panaseeën
sardine - sardinen

- f) inisjaalwurden en sifers hawwe it meartal op -'s, losse letters sawol op -'s as -'en:

dvd - dvd's
A4 - A4's
o - o's / o'en

- g) in tige lyts tal wurden hat sawol in meartal op -en as in dûbeld meartal -ens. De foarkarsfoarm wurdt hjir earst neamd. Guon hawwe allinnich in dûbeld meartal:

boei - boeien / boeiens
lears - learzens
reed - redens
wolk - wolken / wolkens

- h) in lyts tal wurden hat sawol in regelmjittige as in ûnregelmjittige meartalsfoarming. De foarkarsfoarm wurdt hjir earst neamd. Guon hawwe allinnich in ûnregelmjittige foarm:

âlder - âlden
bean - beane / beannen / beanen
bern - bern
dei - dagen
eart - earte / earten
ferbod - ferboaden
god - goaden
goes - guozzen / gies
jonge - jonges
ko - kij
skiep - skiep
skoech - skuon
wei - wegen
 (telbere wurden op) *-heid - -heden*, bygelyks *mooglikheid - mooglikheden*

Yn guon gefallen hingje de meartalsfoarming en de betsjutting gear:

frou - froulju (algemiene oantsjutting) / *frouwen* (oantsjutting fan in spesifike kategory)
gebod - geboaden (algemiene oantsjutting) / *geboadens* (houliksoankundiging)

lid - lidden (ûnderdielen fan gruttere gehielen) / *leden* (persoanen dy't diel fan in kollektyf binne)

man - manlju (algemiene oantsjutting) / *mannen* (oantsjutting fan in spesifike kategory)

h) guon frjemde wurden hawwe njonken it meartal neffens it Fryske systeem de meartalsfoarm út de ûntliende taal en faak ek allinnich dy frjemde meartalsfoarm:

fysikus - fysisy

korpus - korpora

museum - museums / musea

11 Ferlytsingsfoarmen fan haadwurden

De ferlytsingsfoarmen binne *-je*, *-tsje* en *-ke*. Se wurde meastentiids fêst oan it haadwurd skreaun. By de ferlytsing fan haadwurden binne de staveringsregels foar einlûdferskerping, ferkoarting en brekking (2.3.2), de regels foar ferdûbeling fan bylûdtekens, ferinkeling of feroaring fan lûdtekens (2.5) en in pear deleesjeregels fan tapassing.

a) haadwurden dy't einigje op de bylûden *k*, *ch* of *ng* hawwe de ferlytsingsfoarm *-je*. Yn it lêste gefal wurdt in *k* ynfoege en ferfalt de *g*:

ark - arkje

laach - laachje

slang - slankje (net: *slangkje*)

b) haadwurden dy't einigje op de bylûden *d*, *t*, *n* of *l* hawwe de ferlytsingsfoarm *-tsje*; by haadwurden op *d* en *t* ferfalt de *t* yn *-tsje*:

bad - badsje

brân - brantsje

bril - briltsje

pit - pitsje

Opmerking 1: haadwurden dy't útgeane op de bylûdclusters *-ft* of *-pt* hawwe faak twa ferlytsingsfoarmen, *-ke* of *-tsje*:

skoft - skoftke [skɔfkə], *skoftsje* [skɔftsjə]

resept - reseptke [rɛsɛpkə], *reseptsje* [rɛsɛptsjə]

Opmerking 2: haadwurden op *-st* hawwe gauris de twa ferlytsingsfoarmen *-ke* of *-je*:

kast - kastke, kastje

mar:

fyst - fystke

post - postje

- c) haadwurden dy't einigje op de bylûden *s, r, b, p, m* of *f* hawwe de ferlytsingsfoarm *-ke*:

fyts - fytske
koer - kuorke
kob - kobke
doarp - doarpke
daam - damke
drúf - drúfke

- d) haadwurden dy't einigje op lûden mei útsûndering fan de stomme *e* hawwe de ferlytsingsfoarm *-ke*:

aai - aike
auto - autoke
beha - behake
brea - breake
buro - buroke
kafee - kafeeke
paraplu - parapluke
revu - revuke
tink-oan-my - tink-oan-myke
wei - weike

Opmerking: fjemde wurden dy't einigje op lûden mei útsûndering fan de stomme *e* kinne gauris de ferlytsingsfoarm *-tsje* krije, wylst de foarm *-ke* dêr regel is. Yn de Foarkarswurdlist is de foarm *-ke* foar kar nommen.

- e) haadwurden dy't útgeane op in stomme *e*, ferlieze dy *e* by ferlytsing en krije in ferlytsingsfoarm op basis fan de regels yn a) oant en mei c):

brêge - brechje
karbonade - karbonaadsje
panne - pantsje
sardine - sardyntsje
skjirre - skjirke

- f) inisjaalwurden, losse letters of sifers hawwe in ferlytsingsfoarm op basis fan de regels yn a) oant en mei d):

bh - bh'ke
cd - cd'ke
z - z'sje
A4 - A4'ke

12 Genitiven fan haadwurden

Yn it Frysk is it wenst om in genityf- of besitsferhâlding te omskriuwen mei it ferhâldingswurd *fan*: *it hûs fan Bonne*, of mei in oantsjutting fan de besitter plus in besitlik foarnamwurd: *Bonne syn hûs*. Likegoed hat it Frysk twa genityfútgingen, *-s* en, ferâldere, *-e*. De haadwurden dêr't se oan hechte wurde, binne soartnammen dy't nei persoanen ferwize of eigennammen. Dy útgingen binne lykwols net gebrûklik.

12.1 Genityf-s

De genityf-s wurdt meastentiids fêst oan it haadwurd skreaun:

a) haadwurden dy't einigje op in bylûd:

Sjoerds fyts
mems skelk
Fryslâns ferline
myn broers winkel

Opmerking: by wurden dy't einigje op in *s*, *x* of *z* en dy't mei in /s/ útsprutsen wurde, wurdt yn stee fan in genityf-s allinnich in apostrof skreaun:

Klaas' bern
Marx' teory
Marquez' roman

b) haadwurden dy't einigje op in lûd:

Bonnes hûs
Tinys frijer
Disneys film
Perûs bergen
Grous haven

Opmerking: by wurden dy't einigje op in *a*, *o* of *u* wurdt foar de genityf-s in apostrof set:

Amearika's wapenynndustry
farao's stêf
Lu's koekjes

Opmerking: dy apostrof wurdt net brûkt as de genityffoarm it earste part fan in gearsetting is; dan wurdt de *a* of *o* ferdûbele:

kaaseach
koosgers
widdoosklean

c) inisjaalwurden, ôfkoartingen, losse letters en sifers:

mp's taspraak
Willem K.'s proses

persoan z's taak
007's misje

Opmerking: by wurden dy't einigje op in *s*, *x* of *z* en dy't mei in /s/ útsprutsen wurde, wurdt yn stee fan in genityf-*s* allinnich in apostrof skreaun:

persoan s' taak
mister X' riedsel

12.2 Genityf-*e*

De genityf-*e* wurdt fêst oan haadwurden skreaun. Dy haadwurden beheine harren ta sibskips- en persoansnammen yn it inkeldtal. By it oanhechtsjen fan de genityf-*e* binne de staveringsregels foar einlûdferskerping (2.3.2.a) en de regels foar ferdûbeling fan bylûdtekens, ferinkeling of feroaring fan lûdtekens (2.5) fan tapassing:

a) haadwurden dy't einigje op in bylûd:

heite jas
memme fyts
Klaze Gryt

b) haadwurden dy't einigje op in stomme -*e*:

pake' pet
beppe' jierdei
Bonne' Doet

12.3 Meartalsgenityf-*ene*

De ferâldere meartalsgenityfûtgong -*ene* komt noch yn literêr taalgebrûk foar:

Friezene folk
minskene dwazens

13 Eigenskipswurden

By de bûging fan eigenskipswurden binne de regels foar einlûdferskerping en foar de beheining fan bylûdtekens by efterheaksels mei -*s* (2.3.2) en de regels foar ferdûbeling fan bylûdtekens, ferinkeling of feroaring fan lûdtekens (2.5) fan tapassing:

fiis - fizer
bros - brosser, brost (net: brosst)
grut - in grutten
leech - lege

As in eigenskiipswurdt útgiet op *r*, dan wurdt by de komparatyffoarming in *d* ynfoege:

fier - fierder
raar - raarder
sear - searder

Wurden dy't útgeane op *-sk* of *-ysk* krije by de oertreffende trep neffens de regels de útgong *-st*. Omdat men dan in net altyd maklik út te sprekken einkloft kriget, wurdt de oertreffende tref fakentiid mei it wurdt *meast* makke: *logysk - meast logysk*. Yn de Foarkarswurdtlist wurdt de *-st*-útgong lykwols al jûn om de goede skriuwwize mei dy útgong te bieden:

âlderwetsk - âlderwetskst
logysk - logyskst

14 Tiidwurden

By de bûging fan tiidwurden binne de regels foar einlûdferskerping (2.3.2) en de regels foar ferdûbeling fan bylûdtekens, ferinkeling of feroaring fan lûdtekens (2.5) fan tapassing:

hy libbet, wy libje, hja libben
hy raast, wy raze, hja raasden
hy sjocht, wy sjogge

Tiidwurden binne ûnderferdielt yn regelmjittige en ûnregelmjittige tiidwurden. De bûging fan regelmjittige tiidwurden giet neffens fêste regels. Utgongspunt by de stavering is de stam. Dat is de ynfinityf sûnder de útgong *-je*, *-zje* of *-sje* (by *-je*-tiidwurden) of *-e* (by *-e*-tiidwurden) mei tapassing fan de regels foar it basisprinsipe fan de útspraak (2.2):

skrobje - (stam) skrob
skimerje - (stam) skimer
wâdzje - (stam) wâd
flechtsje - (stam) flecht
ferlytsje - (stam) ferlyts
drave - (stam) draaf
wrotte - (stam) wrot

De bûging fan ûnregelmjittige tiidwurden, meast *-e*-tiidwurden, is min mei regels te beskriuwen. Yn de ûnfolsleine doetiid en/of yn de folsleine doetiid hawwe se in stamlûd dat oars is as yn de notiid of ynfinityf. De bûgingsútgongen by de persoansfoarmen yn de notiid en foar in part yn de ûnfolsleine doetiid binne lykwols deselden as by de regelmjittige tiidwurden, en it folsleine mulwurdt giet meastentiids op *-en* út. Yn 14.3 stiet in foarbyld fan in ûnregelmjittich *-e*-tiidwurdt en in ûnregelmjittich *-je*-tiidwurdt. Foar de rest wurdt ferwiisd nei D. Eisma & J. Popkema, *Tiidwurden* (2002) (7^e pr.).

Yn dizze paragraaf wurde de eigen tiidwurden behannele, yn paragraaf 15 wurdt de stavering fan Ingelske tiidwurden behannele.

14.1 Bûgingsfoarmen fan regelmjittige *-je*-tiidwurden

De bûging is sa:

a) notiid inkeldtal: stam + *je/zje/sje, est, et*:

ik skrobje, do skrobbest, hy/hja/it skrobbet
ik skimerje, do skimerest, hy/hja/it skimeret
ik wâdzje, do wâdest, hy/hja/it wâdet
ik flechtsje, do flechtest, hy/hja/it flechtet

b) notiid meartal: stam + *je/zje/sje*:

wy/jo/jimme/hja skrobje
wy/jo/jimme/hja skimerje
wy/jo/jimme wâdzje
wy/jo/jimme/hja flechtsje

c) ûnfolsleine doetiid inkeldtal: stam + *e, est, e*:

ik skrobbe, do skrobbest, hy/hja/it skrobbe
ik skimere, do skimerest, hy/hja/it skimere
ik wâde, do wâdest, hy/hja/it wâde
ik flechte, do flechtest, hy/hja/it flechte

d) ûnfolsleine doetiid meartal: stam + *en*:

wy/jo/jimme/hja skrobben
wy/jo/jimme/hja skimeren
wy/jo/jimme/hja wâden
wy/jo/jimme/hja flechten

e) folsleine doetiid: stam + *e*:

ik haw/wy hawwe skrobbe
ik haw/wy hawwe skimere
ik haw/wy hawwe wâde
ik bin/wy binne flechte

14.2 Bûgingsfoarmen fan regelmjittige *-e*-tiidwurden

Tiidwurden mei in stam op *s, k, p, f, t, ch* (ezelsbrechje: *skiepeftich*) hawwe yn de ûnfolsleine doetiid de útgongen *-te, -test* of *-te(n)*. Oare tiidwurden hawwe de útgongen *-de, -dest* of *-de(n)*; tiidwurden dy't yn de ynfinityffoarm in *z, v* of *g* (bygelyks *raze, drave* en *bûge*) hawwe, krije dy útgongen ek. Datselde ferskil bestiet foar de útgong fan de folsleine doetiid, te witten *-t* of *-d*. De bûging is yn prinsipe sa:

a) notiid inkeldtal: stam + *0, st, t*:

ik draaf, do draafst, hy/hja/it draaft
ik hier, do hierst, hy hiert
ik pak, do pakst, hy/hja/it pakt
ik praat, do praatst, hy praat

b) notiid meartal: stam + e:

wy/jo/jimme/hja drave
wy/jo/jimme/hja hiere
wy/jo/jimme/hja pakke
wy/jo/jimme/hja prate

c) ûnfolsleine doetiid inkeldtal: stam + *de/te, dest/test, de/te*:

ik draafde, do draafdest, hy/hja/it draafde
ik hierde, do hierdest, hy/hja/it hierde
ik pakte, do paktet, hy/hja/it pakte
ik prate, do pratest, hy/hja/it prate

Opmerking: by in stam dy't útgiet op in *d* of *t* is it yn de ûnfolsleine doetiid regel dat dy *d* of *t* net ferdûbele wurdt. Dus: *ik balt, laad, praat* (notiid) - *ik balte, lade, prate* (doetiid). Ferdûbeling is der allinnich as dy *d* of *t* fuort op in koart lûd folget. Dus: *ik bid, spat* (notiid) - *ik bidde, spatte* (doetiid). It Frysk wykt hjir fan it Nederlânsk ôf. Yn it Nederlânsk wurdt konsekwint *-de* of *-te* yn de doetiid efter de stam set. Dus: *ik laadde, praatte, spatte*.

d) ûnfolsleine doetiid meartal: stam + *den/ten*:

wy/jo/jimme/hja draafden
wy/jo/jimme/hja hierden
wy/jo/jimme/hja pakten
wy/jo/jimme/hja praten

g) folsleine doetiid: stam + *d/t*:

ik haw/wy hawwe draafd
ik haw/wy hawwe hierd
ik haw/wy hawwe pakt
ik haw/wy hawwe praat

14.3 Bûgingsfoarmen fan ûnregelmjittige tiidwurden

Foarbyld fan de bûging fan in ûnregelmjittich *-je*-tiidwurd:

a) notiid inkeldtal: 'reits'/ 'rek' + *je, est, et*:

ik reitsje, do rekkest, hy/hja/it rekket

b) notiid meartal: 'reits' + *je*:

wy/jo/jimme/hja reitsje

c) ûnfolsleine doetiid inkeldtal: stam 'rek' + *e, est, e*:

ik rekke, do rekkest, hy/hja/it rekke

d) ûnfolsleine doetiid meartal: stam 'rek' + *en*:

wy/jo/jimme/hja rekken

e) folsleine doetiid: stam 'rek' + *e*:

ik haw/wy hawwe rekke

Foarbyld fan de bûging fan in ûnregelmjittich *-e*-tiidwurd:

a) notiid inkeldtal: stam 'wurd' + *0, st, t*:

ik wurd, do wurdst, hy/hja/it wurdt

b) notiid meartal: stam + *e*:

wy/jo/jimme/hja wurde

c) ûnfolsleine doetiid inkeldtal: stam 'waard' + *0, st, 0*:

ik waard, do waardst, hy/hja/it waard

d) ûnfolsleine doetiid meartal: stam + *en*:

wy/jo/jimme/hja waarden

e) folsleine doetiid: stam 'wurd' + *en*:

ik bin/wy binne wurden

15 Ingelske tiidwurden

De bûging fan tiidwurden fan Ingelsk komôf is yn prinsipe deselde as dy fan de regelmjittige *-je-* en *-e*-tiidwurden (sjoch 14). Utgongspunt is de stam sa't dy yn it Ingelsk stavere wurdt. Utsûndering dêrop binne wurden mei in stam op twa bylûdtekens lykas *follybalje* en *crosse* (net: *wy follyballje, hy crosst*) en ynboargere wurden lykas *skoare* (net: *ik haw scored, mar ik haw skoard*).

15.1 Bûgingsfoarmen fan *-je*-tiidwurden

De bûging is sa:

a) notiid inkeldtal: stam + *je/sje, est, et*:

ik snookerje, do snookerest, hy/hja/it snookeret
ik faceliftsje, do faceliftest, hy/hja/it faceliftet

b) notiid meartal: stam + *je*:

wy/jo/jimme/hja snookerje
wy/jo/jimme/hja faceliftsje

c) ûnfolsleine doetiid inkeldtal: stam + *e, est, e*:

ik snookere, do snookerest, hy/hja/it snookere
ik facelifte, do faceliftest, hy/hja/it facelifte

d) ûnfolsleine doetiid meartal: stam + *en*:

wy/jo/jimme/hja snookeren
wy/jo/jimme/hja faceliften

e) folsleine doetiid: stam + *e*:

ik haw/wy hawwe snookere
ik haw/wy hawwe facelifte

15.2 Bûgingsfoarmen fan *-e-tiidwurden*

a) notiid inkeldtal: stam + *0, st, t*:

ik barbecue, do barbecuest, hy/hja/it barbecuet
ik skate, do skatest, hy skatet

b) notiid meartal: stam + *e*:

wy/jo/jimme/hja barbecueë
wy/jo/jimme/hja skate

c) ûnfolsleine doetiid inkeldtal: stam + *de/te, dest/test, de/te*:

ik barbecuede, do barbecuedest, hy/hja/it barbecuede
ik skatete, do skatetest, hy/hja/it skatete

d) ûnfolsleine doetiid meartal: stam + *den/ten*:

wy/jo/jimme/hja barbecueden
wy/jo/jimme/hja skateten

e) folsleine doetiid: stam + *d/t*:

ik haw/wy hawwe barbecued
ik haw/wy hawwe skatet

15.3 Bysûnderheden by -e-tiidwurden

As it einlûd fan de stam op twa wizen útsprutsen wurde kin, binne yn de doetiid útgongsfoarmen mei *d* en *t* beide korrekt. De stam fan *bridge* bygelyks, kin as /brɪdz/ of /brɪts/ útsprutsen wurde:

a) notiid inkeldtal: stam + *0*, *st*, *t*:

ik bridge, do bridgest, hy bridget
ik lease, do leasest, hy leaset

b) notiid meartal: stam + *e*:

wy/jo/jimme/hja bridge
wy/jo/jimme/hja lease

c) ûnfolsleine doetiid inkeldtal: stam + *de/te*, *dest/test*, *de/te*:

ik bridgede/bridgete, do bridgedest/bridgetest, hy/hja/it bridgete/bridgede
ik leasede/leasete, do leasdest/leasetest, hy/hja/it leasede/leasete

d) ûnfolsleine doetiid meartal: stam + *den/ten*:

wy/jo/jimme/hja bridgeden/bridgeten
wy/jo/jimme/hja leaseden/leaseten

e) folsleine doetiid: stam + *d/t*:

ik haw/wy hawwe bridged/bridget
ik haw/wy hawwe leased/leaset

By tiidwurden mei in stam einigjend op in *d* wurdt de *d* yn de doetiidsútgingen *-de*, *-dest*, *-den*, *-d* net skreaun. Sjoch dêrfoar de opmerking ûnder 14.2.c.

a) notiid inkeldtal: stam + *0*, *st*, *t*:

ik download, do downloadst, hy/hja/it downloadt

b) notiid meartal: stam + *e*:

wy/jo/jimme/hja downloade

c) ûnfolsleine doetiid inkeldtal: stam + *de*, *dest*, *de*:

ik downloade, do downloadest, hy/hja/it downloade

d) ûnfolsleine doetiid meartal: stam + *den*:

wy/jo/jimme/hja downloaden

e) folsleine doetiid: stam + *d*:

ik haw/wy hawwe download

By tiidwurden mei in stam besteande út in koart lûd en einigjend op in *t* wurdt de *t* yn de útgongen *-t* net skreaun. Sjoch dêrfoar de opmerking ûnder 14.2.c.

a) notiid inkeldtal: stam + *0, st, t*

ik reset, do resetst, hy reset:

b) notiid meartal: stam + *e*:

wy/jo/jimme/hja resette

c) ûnfolsleine doetiid inkeldtal: stam + *te, test, te*:

ik resette, do resettest, hy/hja/it resette

d) ûnfolsleine doetiid meartal: stam + *ten*:

wy/jo/jimme/hja resetten

e) folsleine doetiid: stam + *t*:

ik haw/wy hawwe reset

By tiidwurden mei in stam besteande út in lang lûd en einigjend op in *t* wurdt de *t* yn de útgongen *-t, -te, -test, -ten, -t(en)* net skreaun. Sjoch dêrfoar de opmerking ûnder 14.2.c.

a) notiid inkeldtal: stam + *0, st, t*:

ik boost, do boost, hy/hja/it boost

b) notiid meartal: stam + *e*:

wy/jo/jimme/hja booste

c) ûnfolsleine doetiid inkeldtal: stam + *te, test, te*:

ik booste, do boostest, hy/hja/it booste

d) ûnfolsleine doetiid meartal: stam + *ten*:

wy/jo/jimme/hja boosten

e) folsleine doetiid: stam + *t*:

ik haw/wy hawwe boost

16 Haadletters of lytse letters

It al of net skriuwen fan in haadletter is bûn oan in grut tal regels en útsûnderingen dêrop. It is lestich om dy yn syn totaliteit út de holle te learen. Faak sil de Foarkarswurdlist útslútsel jaan moatte.

16.1 Eigennammen en soartnammen

Haadregel is dat eigennammen mei in haadletter skreaun wurde en soartnammen mei in lytse letter. In eigennamme is in offisjele namme dy't nei in unike persoan, in unyk plak, in unyk ding, in unike saak, in unyk barren en sa ferwiist:

Alddjip
Bijke
Lelymonumint
Obama
Ryksargyf

Opmerking: as in eigennamme út mear as ien wurd bestiet, dan wurde al dy wurden mei haadletter skreaun:

Alde Heidenskipster Feart
Binnendykster Haadfeart
De Tsjonger
Grutte Sylroede
It Far

In soartnamme is in namme fan alle persoanen, plakken, foarwerpen ensafuorhinne dy't ferwiist nei in persoan, plak, ding, saak ensafuorhinne:

in aspiryntsje
in doarpshotel
in houten klaas
in kolbert
in plysjeburo

Lykwols, as in ding in produkt fan arbeid of kreativiteit fan de neamde persoan is of mei dy persoan yn ferbân brocht wurdt, bliuwt de haadletter stean:

in Van Gogh
in nije Opel

16.2 Persoansnammen

a) de foar- en efternamme fan in persoan wurde mei in haadletter skreaun:

*Nynke
De Boer
P.J. Troelstra*

b) ferhâldingswurden en lidwurden yn efternammen wurde mei in lytse letter skreaun wannear't der in foarnamme, inisjaal of in oare efternamme oan foarôfgiet:

*Jan de Boer
B. van der Velde
frou De Boer-van der Velde*

c) yn rinnende tekst wurde oansprekfoarmen of titels foar in namme mei in lytse letter skreaun; ynternasjonale universitêre titels efter in namme wurde mei haadletters skreaun:

*de hear Stienstra
professor Visser
ds. J.J.A. Bylsma
mr. dr. B.J. de Groot
T.J. de Vries BSc
W. Schotanus MA*

c) in ôflieding fan in persoansnamme wurdt mei in lytse letter skreaun:

*freudiaansk
menist*

d) in gearsetting mei in persoansnamme hâldt de haadletter:

*de Gysbert Japicxpriis
in Philipstelefyzje
in Beatlesplaat*

Mar as it ferbân mei de persoan lossen wurdt, ferliest de gearsetting syn haadletter:

beatlehier (hier lykas dat fan The Beatles, mar droegen troch immen oars)

f) in gearsetting mei de namme fan in útfiner of ûntdekker wurdt ek mei in lytse letter skreaun:

*alzheimerpasjint
dieselmotor
fröbelskoalle*

Mar as de namme los brûkt wurdt om eksplisyt nei de útfiner of ûntdekker te ferwizen, bliuwt de haadletter behâlden:

de sykte fan Alzheimer
it syndroom fan Down

16.3 Ierdrykskundige nammen

a) nammen fan plakken, geaen, lannen, bergen, rivieren, stjerren, planeten ensafuorthinne wurde mei in haadletter skreaun; as it lidwurd ûnderdiel fan de namme is, wurdt dat ek mei haadletter skreaun:

Drachten
De Westereen
it Westerkertier
de Sahara
Nij-Seelân
de Alpen
de Mount Everest
de Lauwers
de Poalstjer
de Ierde

Opmerking: yn net-wittenskiplike teksten wurdt *de ierde*, *de moanne*, *de sinne* skreaun.

b) ôfliedingen en gearsettingen op basis fan in ierdrykskundige namme hâlde de haadletter:

Drachtster
Sahara-ekspedysje
Nij-Seelânsk

Mar as it ferbân mei de ierdrykskundige namme lossert wurdt, ferliest de ôflieding of gearsetting syn haadletter:

bordeauxwyn
hollanisme
boergondysk
nylhoars
rynaak
marsmantsje

16.4 Nammen fan wynstreken

a) nammen fan wynstreken wurde mei in lytse letter skreaun:

it súdeasten
it noarden

b) nammen fan wynstreken dêr't in ierdrykskundich, ekonomysk of polityk gebiet mei oantsjut wurdt, wurde mei in haadletter skreaun:

*Ljouwert en Grins lizze yn it Noarden
de wapenwedrin tusken East en West*

c) nammen fan wynstreken dy't diel útmeitsje fan ierdrykskundige nammen, wurde mei in haadletter skreaun:

*Súd-Hollân
Noardwest-Fryslân*

d) ôfliedingen fan wynstreken wurde mei in lytse letter skreaun:

*easterske krûden
westerske machtpolityk
súdlike mentaliteit*

16.5 Nammen fan talen, dialekten en dêroan ferbûne kultueren

a) nammen fan talen en dialekten wurde mei in haadletter skreaun:

*it Frysk
it Westereendersk*

Opmerking: keppelstreekjes of spaasjes dy't foarkomme yn de ierdrykskundige namme dêr't de taalnamme fan ôflaat is, bliuwe behâlden:

*it West-Frysk
it New Yorksk*

b) yn taalnammen dy't gearstald binne mei ôfliedingen fan ierdrykskundige nammen, wurdt in keppelstreekje brûkt:

*Belgysk-Nederlânsk
Yndo-Europeesk*

c) eleminten as *Standert-*, *Ald-*, *Mid-*, *Nij-*, *Heech-*, *Leech-*, *Plat-* (mei haadletter) wurde fêst oan in taalnamme skreaun. In keppelstreekje wurdt allinnich brûkt as de taalnamme dy't folget ek in keppelstreekje of in spaasje befettet:

*Standertnederlânsk
Nijfrysk
Heechdútsk
Ald-West-Flaamsk
Plat-New Yorksk*

d) subjektive beneamingen fan talen wurde mei in lytse letter skreaun:

bargedútsk
koeterwaalsk
stienkoalingelsk

e) ôfliedingen en gearsettingen op basis fan de namme fan in taal of de dêroan ferbûne kultuer wurde mei in haadletter skreaun:

Midfryske poëzy
Nederlânsktalige krante
ûn-Frysk
Dútskpratende toeristen

f) tiidwurden op basis fan de namme fan in taal of de dêroan ferbûne kultuer wurde mei in lytse letter skreaun:

ferfryskje

16.6 Nammen fan folken en befolkingsgroepen

a) nammen fan befolkingsgroepen of leden dêrfan wurde mei in haadletter skreaun as dy ôflaat binne fan in ierdrykskundige namme of as it om in spesifyk folk giet:

de Noard-Friezen
in Limboarchse
in Palestyn
de Kelten
in Eskimo

b) beneamingen fan etnyske groepen wurde mei in lytse letter skreaun:

yndianen
in sigeuner

c) beneamingen fan groepen dy't op in religieuze oertsjûging basearre binne, wurde mei in lytse letter skreaun:

grifformearden
in joad
in islamyt

Opmerking: dizze beneamingen kinne ek mei in haadletter skreaun wurde as in politike groep bedoeld wurdt:

de petearen tusken Joaden en Palestinen

d) subjektive beneamingen fan befolkingsgroepen wurde mei in lytse letter skreaun:

jap
poep

spagettyfretter
wâldpyk

e) ôfliedingen en gearsettingen folgje yn it lettergebrûk boppesteande beneamingen:

Palestynsk
Eskimohutte
Belgemop
sigeunermuzyk
islamitysk

16.7 Nammen fan tiidsromten, feestdagen en histoaryske barren

a) nammen fan langere of koartere tiidsromten wurde mei in lytse letter skreaun:

it paleosoikum
de midsiuwen
hjerst
advint
juny
sneon

b) nammen fan feestdagen of histoaryske barren wurde mei in haadletter skreaun:

Peaske
Sûkerfeest
Befrijingsdei
de Twadde Wrâldoarloch
de Frânske Revolúsje

c) gearsettingen mei nammen fan feestdagen wurde mei in lytse letter skreaun:

peaskebôle
pinksterblom
krystliet
nijjiersresepsje

Mar as it om in namme giet, wurdt in haadletter skreaun:

Krystbern
Peaskelaam

16.8 Nammen fan streamingen en oertsjûgingen en wat dêrmei anneks is

a) nammen fan kulturele, maatskiplike, religieuze of artistike streamingen wurde mei in lytse letter skreaun:

humanisme

kommunisme
islam
jugendstil
surrealisme

b) ôfliedingen en gearsettingen op basis fan nammen fan streamingen krije ek in lytse letter:

humanistysk
islamyt
jugendstilaffysje

c) soartnammen foar beoefeners fan godstsjinsten en foar religieuze praktiken wurde mei in lytse letter skreaun:

dominy
imam
bidstûne
sabbat
skriflêzing
bycht

16.9 Nammen fan ynstellingen

a) nammen fan unike ynstellingen wurde mei in haadletter skreaun:

Algemeine Rekkenkeamer
Fryske Akademy
Earste Keamer
Europeesk Parlemint
Hege Ried

b) gearsettingen mei as earste lid de namme fan in unike ynstelling hâlde de haadletter:

Earste Keamerfraksje
Europeesk Parlemintslid

c) as de beneaming fan in ynstelling as soartnamme funksjonearret, wurdt in lytse letter skreaun:

it gerjochtshôf (yn Den Haach)
it parlemint (fan Ingelân)
de provinsjale steaten (fan Oerisel)

16.10 Nammen fan wetten en ferdraggen

a) nammen fan wetten, wetboeken en ferdraggen wurde neffens de sitartitel skreaun:

Europeesk Ferdrach útlevering oanbelangjende

Plysjewet 1993
Wet op it konsumintekredyt

b) as de beneaming fan in wet, wetboek of ferdrach as soartnamme funksjonearret, wurdt in lytse letter skreaun:

de eardere plysjewet
in midsiuwsk wetboek
in ynternasjonaal ferdrach

16.11 Nammen fan merken

a) merknammen wurde mei in haadletter skreaun:

Aspirine
Batavus
Shell
Seven-Up

b) gearsettingen mei as earste lid in merknamme hâlde de haadletter:

Batavusfyts
Seven-Upbottelerij
Shelltankstasjon

c) as in merknamme as soartnamme funksjonearret, wurdt in lytse letter skreaun:

aspirinen
in seven-upke

16.12 Nammen fan titels

a) titels fan artistike of yntellektuele produkten of eveneminten wurde mei in haadletter skreaun:

Sammele fersen
De fûke
Oerol

Opmerking: by periodiken, hannelssaken of organisaasjes wurdt de skriuwwise brûkt dy't de auteur of oprjochter keazen hat:

it literêre tydskrift ensafh
Frysk Hânwurdbboek
dierespesjaalsaak Yn 'e Loads

b) gearsettingen mei as earste lid in titel hâlde de haadletter:

*in Koranoersetting
Europacupfinale*

c) as in titel as soartnamme funksjonearret, wurdt in lytse letter skreaun:

in bibel mei sulveren beslach

16.13 Haadletters út respekt

a) om by it oansprekken bysûnder respekt te toanen wurde haadletters brûkt:

*Eksellinsje
Har Keninklike Heechheid
Syn Majesteit*

Opmerking: by it oansprekken fan immen yn in brief en yn titels of funksjebeneamingen wurde lytse letters brûkt:

*Oan de rju eale frou Dykstra
Achte lêzer
De minister-presidint
prof. dr. G.R. Dingemans
prinses Amalia
paus Franciscus*

b) nammen fan goaden en hillige persoanen, hillige begripen en foarnamwurden dy't nei goaden ferwize, wurde mei in haadletter skreaun:

*Kristus
Trije-ienheid
Jo Keninkryk
Sint-Marten
Boeddha*

c) gearsettingen mei as earste lid de namme fan in god of hillich persoan hâlde de haadletter:

*Maria-alter
Boeddhabyld*

Opmerking: as it ferbân mei de namme fan in god of hillige lossen wurdt, ferliest de gearsetting syn haadletter:

*sint-martenrinne
sint-bernardhûn*

d) ôfliedingen op basis fan de namme fan in god of hillige wurde mei in lytse letter skreaun:

*messiaansk
kristlik*

boeddhistysk

16.14 Haadwurden oan it Dútsk ûntliend

Dútske haadwurden, dy't mei in haadletter skreaun wurde, wurde yn it Frysk mei in lytse letter skreaun:

aha-erlebnis
umlaut
zeppelin

Mar as sokke haadwurden as eigennamme funksjonearje, hâlde se de haadletter:

Blitzkrieg
Sturm und Drang

16.15 Haadletters oan it begjin fan in sin

It earste wurd fan in sin wurdt mei in haadletter skreaun:

It is moai waar.
Ik wit it net.

As de sin mei in apostrof begjint, wurdt it earste, ûnfolsleine wurd mei in lytse letter skreaun en it dêrop folgjende folsleine wurd mei in haadletter:

't Is moai waar.
'k Wit it net.

As de sin mei in sifer of symboal begjint, wurdt it earstfolgjende wurd mei in lytse letter skreaun:

20 aaien sitte yn in snies.
\$ is it dollarteken.

17 It koarterskriuwen fan wurden

17.1 Ofkoartingen

In ôfkoarting is de werjefte fan in wurd of wurdgroep troch ien of mear (begjin)letters. In ôfkoarting as sadanich wurdt yn 'e regel net útsprutsen, wol it wurd of de wurden dêr't de ôfkoarting foar stiet. In ôfkoarting wurdt yn 'e regel mei ien of mear punten skreaun:

br. - *breedte; broer; bruto*
m.f.g., m.fr.gr. - *mei freonlike groetnis*

s. - *side*
opm. - *opmerking*
W.L. - *westerlingte*

Inkelde ôfkoartingen wurde sûnder punt skreaun. It giet om de nammen fan de dagen en de moannen:

mo
ti
wo
to
fr
so (sneon); *sa* (saterdei)
si (snein)
jan, jann
feb, febr
mrt
apr
mai
jun
jul
aug
sep
okt
nov
des

17.2 Symboalen

Mei in symboal wurdt in wittenskiplik begryp, in ienheid of in faluta werjûn. De skriuwwize (yn letters of tekens) is neffens in fêststelde, faak ynternasjonale noarm. In symboal wurdt net útsprutsen, wol it wurd of de wurden dêr't it symboal foar stiet. In symboal wurdt sûnder punten skreaun:

EUR, € - *euro*
mg - *miligram*
m/s - *meter de sekonde*
kHz - *kilohertz*
TB - *terabyte*
% - *prosint*

Guon ienheden wurde yn gewoane teksten net mei in symboal skreaun, mar mei in ôfkoarting

100 gr. kokaine
15 sek. ynwurktiid

17.3 Inisjaalwurden en letterwurden

Inisjaalwurden en letterwurden besteane út de inisjalen fan in namme, in gearstald wurd of in wurdgroep en hâlde en drage harren yn de sin as wurden. Se wurde útsprutsen yn de koarte foarm, dus net mei de wurden dêr't de inisjalen of letters foar steane. Fan in inisjaalwurd is sprake as de letters stik foar stik útsprutsen wurde (bygelyks *pc* /pe:se:/) en fan in letterwurd as it gehiel as ien wurd lêzen wurdt (bygelyks *havo* /ha:vo:/). Inisjaalwurden en letterwurden wurde yn prinsipe sûnder punten skreaun.

(inisjaalwurden:)

bh - bústehâlder

cao - collectieve arbeidsovereenkomst

cd - compact disc

EU - Europeeske Uny

FA - Fryske Akademy

pk - paardenkracht

PvdA - Partij van de Arbeid

ss - stoomskip

(letterwurden:)

pin - persoanlik identifikaasjenûmer

radar - radio detecting and ranging

RUG - Rijksuniversiteit Groningen

Opmerking: de skriuwweise wurdt brûkt dy't in organisaasje sels keazen hat, ek as dy fan de regel ôfwykt:

Afûk - Algemiene Fryske Underrjocht Kommisje

17.3.1 Opmerkingen oangeande it brûken fan punten

a) inisjaalwurden dy't oarspronklik útsprutsen waarden as de wurden dêr't se foar steane (dus ôfkoartingen wiene), mar dy't tsjintwurdich in letter-foar-letterútspraak hawwe, wurde mei punten skreaun:

a.m. - ante meridiem

c.q. - casu quo

s.v.p. - s'il vout plaît

b) inisjaalwurden dy't ferkeard lêzen wurde kinne, meie mei punten skreaun wurde (dus as in ôfkoarting) as binnen de kontekst twivel oer de betsjutting bestiet:

k.o. (knock-out) - *ko* (hoarnbist)

17.3.2 Opmerkingen oangeande it brûken fan haadletters

a) inisjaalwurden en letterwurden út oare talen hâlde harren stavering salang't se as frjemdtalich oanfield wurde:

ADSL - asymmetric digital subscriber line

BSE - bovine spongiform encephalopathy

RAM - random access memory

RSI - repetitive strain injury

b) yn oare talen ynboargere inisjaalwurden en letterwurden hawwe faak gjin haadletters mear en wurde yn it Frysk ek sûnder haadletters skreaun:

pc - personal computer

aids - acquired immune deficiency syndrome

havo - hoger algemeen voortgezet onderwijs

lat - living apart together

soa - seksueel overdraagbare aandoening

vip - very important person

c) inisjaalwurden en letterwurden dy't wetten, besluten of oerheidsplannen oantsjutte, wurde mei haadletters skreaun, ek as se yn útskreaune foarm mei lytse letters skreaun wurde:

KB - keninklik beslút

VUT - vervroegde uittreding uit dienstverband

Opmerking: de skriuwwize wurdt brûkt dy't in nammejouwer sels keazen hat, ek as dy fan de regel ôfwykt:

Wajong - Wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten

17.4 Ferkoartingen

Ferkoartingen besteane út ien of mear (dielen fan) wurdliiden en hâlde en drage harren yn de sin as wurden. Se wurde útsprutsen yn de koarte foarm, dus net mei de wurden dêr't de ôfsûnderlike wurdliiden foar steane. Ferkoartingen wurde mei lytse letters skreaun behalve as it om in eigennamme of in offisjele beneaming giet:

airco - airconditioning

Benelúks - België, Nederlân en Lúksemboarch

hafabra - harmony, fanfare en brassband

hifi - high fidelity

homo - homoseksueel

webzine - webmagazine

18 It ôfbrekken fan wurden

De regels binne foar in grut part krektlyk as dy foar Nederlânske wurden, mar wike op in pear punten ôf. Hjirûnder stiet yn koart bestek in oersjoch fan de regels foar it ôfbrekken fan Fryske wurden.

18.1 Gearstalde wurden

a) gearsettingen wurde ôfbrutsen tusken de gearstellende dielen:

auto-doar
daks-goate
hûne-hok

b) ôfliedingen mei in foarheaksel wurde ôfbrutsen nei it foarheaksel:

be-komme
ge-raas
ûnt-rinne

c) ôfliedingen en bûgingsfoarmen mei in efterheaksel dat mei in bylûd begjint, wurde ôfbrutsen nei it grûnwurd:

brech-je
fyts-te
yt-ber
kont-sjedraaie
krant-sje
man-tsje
moai-ste
rech-je

Opmerking: it efterheaksel *-je* yn tiidwurden telt as in efterheaksel dat mei in lûd begjint (sjoch fierder paragraaf 18.2.c).

18.2 Net-gearstalde wurden en ôfliedingen mei in efterheaksel dat mei in lûd begjint

a) tusken twa oaninoarfolgjende lûden wurdt ôfbrutsen as se net ien klank oantsjutte:

fi-oele
klei-er
ree-en

b) ien bylûd tusken twa lûden giet by it ôfbrekken nei de folgjende rigel:

gie-lich
ka-bi-net
roa-zen
spi-ker

Opmerking: it efterheaksel *-eftich* hâldt en draacht him as in part fan in gearsetting:

giel-eftich

c) by mear as ien bylûd jildt:

(i) yn eigen wurden en yn frjemde wurden mei in /ə/-lûd (stomme *e*) yn it folgjende wurdlied bliuwt by it ôfbrekken op syn minst ien bylûd stean en geane fan de oare safolle nei de folgjende rigel ta as dat yn in kanonike Fryske begjinkloft stean kinne. Under in kanonike Fryske begjinkloft wurde beflapt alle bylûdkloften dy't oan it begjin fan in eigen Frysk wurd stean kinne, plus de stimhawwende rûzers *z*, *v* en *g* en de ferbiningen *zj*, *vj* en *gj*:

beles-ting
brim-stich
fer-vje
fidús-je
garaaz-je
mas-ter
sied-zje
wal-gje

(ii) yn frjemde wurden mei in fol lûd yn it folgjende wurdlied geane alle bylûden nei de folgjende rigel foar safier't se in kanonike Fryske begjinkloft foarmje en foar safier't der gjin betizing oer de útspraak fan it benefterbliuwende lûd ûntstiet:

foe-draal
ka-straat
kli-sjee
pu-blyk
re-zjy
se-bra

mar:

bes-tiaal (net: *be-stiaal*)
lus-trum (net: *lu-strum*)
pros-taat (net: *pro-staat*)
skis-ma (net: *ski-sma*)

18.3 Algemeine opmerkingen en advizen

a) by it ôfbrekken ferfalt in eventueel dielteken of apostrof, ferliest in *ú* yn in iepen wurdlied it skerpteken en wurdt in dûbelde *aa* of *oo* yn in iepen wurdlied ûntdûbele:

klaaiïng > *klaai-ing*
pdf'en > *pdf-en*
revolúsjonêr > *revolu-sjonêr*
jookje > *jo-kje*

mar dat jildt net foar in *-ch*:

goochem > *goo-chem*
húchelje > *hú-chelje*

b) kombinaasjes fan ferskillende bylûdtekens dy't ien gehiel foarmje, lykas *ch* en yn frjemde wurden *ck* of *sh*, wurde net ôfbrutsen:

cas-hewnút > *ca-shewnút*
hardroc-ker > *hardro-cker*
kac-hel > *ka-chel*

c) der wurdt net ôfbrutsen by in wurdliid dat út ien lûdteken bestiet. Sa'n lûdteken bliuwt by it wurd(diel) dêr't it oarspronklik by heart:

a-seksueel > *aseksueel*
bi-ology > *bio-logy*
boargeri-nisjatyf > *boarger-inisjatyf* of *boargerini-sjatyf*
flaai-e > *flaai-e*
heroi-ke > *hero-ike*
maacho-peraasje > *maach-operaasje* of *maachope-raasje*
ne-ogotyk > *neo-gotyk*
te-oryles > *teo-ryles*

d) brek lêsbere ôf:

bommel-ding > *bom-melding*
groepseks-kurzje > *groeps-ekskurzje*

Ynrjochting fan de Foarkarswurdlist foar it Frysk

De *Foarkarswurdlist foar it Frysk* befettet goed 83.000 stekwurden dy't almeast helle binne út de *Taaldatabank fan de Fryske Akademy*, it *Frysk Hânwurdboek* (2008), it *Juridisch Woordenboek Nederlands-Fries* (2000), it *Frysk Wurdboek Frysk-Nederlânsk* (1984), it *Frysk Wurdboek-Nederlânsk Frysk* (1985), de *Wurdlist foar it offisjele ferkear* (1989) en út materiaal fan it world wide web.

De list jout grûnwurden, gearstallingen, ôfliedingen, eigennammen, toponimen mei de dêrfan ôflate foarmen, ôfkoartingen en wurden yn wurdgroepen. Foar de stavering fan gearstalde wurden dy't net yn de Foarkarswurdlist steane, jout de stavering foarm fan de grûnwurden útkomst. De wurden binne stavere neffens de troch Provinsjale Steaten fan Fryslân fêststelde staveringregels.

1. Oardering

De list is alfabetysk oardere. Dêrby wurde spaasjes, lizzende streekjes (-), skeane streekjes (/) en punten negearre:

adheezje
ad hoc
adieu
A-dyk
ad ynterim
adj.
adjektyf

o/m
om
Omaanse

Neffens de gongbere Fryske alfabetisearring yn wurdboeken en wurdlisten wurdt de letter *y* by *i* behannele:

ikman
ykmaster
ikoan

De *i* komt dêrby foar de *y*:

in
yn

pik
pyk

By staveringferskil op grûn fan diakrityske tekens komt de foarm sûnder teken earst en jildt fierder de skikking ` ^ ˆ

appel
appèl

beamte
beänte

pún
pûn

stal
stâl

Speşjale tekens komme foar sifers en sifers komme foar letters:

A
A°
A3
A4
AA

C
C14-datearring
C14-metoade
c.a.
camper
camping

de apostrof ' komt nei de lykstavere foarmen dêrsûnder:

e
'e

eart
ear't

Lytse letters komme foar haadletters:

hamster
Hamster

Homonimen en homografen fan ferskillende wurdsoarte wurde neffens wurdsoarten oardere: lidwurd, haadwurd, eigenskipswurd, telwurd, foarnamwurd, tiidwurd, bywurd, ferhâldingswurd, bynwurd, útropwurd:

fan	(<i>famyljenamme</i>), haadwurd de
fan	(<i>oanhinger</i>), haadwurd de
fan	ferhâldingswurd

gâns	eigenskipswurd
gâns	telwurd
gâns	bywurd

Homonimen en homografen fan deselde wurdsoarte mei gelikense bûging hawwe ien yngong:

raket [ra.ket], haadwurd de, raketten [ra.ket.ten], raketsje [ra.ket.sje]

Opmerking: **raket** as namme fan in slachte fan planten en as oantsjutting foar in projektyl mei eigen oandriuwing.

By homonimen en homografen fan deselde wurdsoarte, mar mei ûngelikens lidwurd of ûngelikense bûging, wurdt de betsjutting nei it lemma oanjûn:

aai (*oanrekking*), haadwurd de, aaien [aai.en], aaike [aai.ke]

aai (*aaisel*), haadwurd it, aaien [aai.en], aike [ai.ke]

roppe (*lûd jaan*), [rop.pe], tiidwurd, *doetiid*: rôp, *mulwurd*: roppen [rop.pen]

roppe (*lûke, skuorre, plôkje*), [rop.pe], tiidwurd, *doetiid*: ropte, *mulwurd*: ropt

2. Ynformaasje by de stekwurden

Ofbrekpunten

Efter it stekwurd en efter de bûgingsfoarm stiet tusken kante heakken de foarm mei ôfbrekpunten. Binnen ien artikel krije likense foarmen allinnich ôfbrekking by de earstneamde foarm:

aad haadwurd de & it, aden [a.den], aadsje [aad.sje]
aadlik [aad.lik], eigenskipswurd, aadlike [aad.li.ke], aadliker [aad.li.ker], aadlikst [aad.likst]
bern haadwurd it, bern, berntsje [bern.tsje]
earje [ear.je], tiidwurd, *doetiid*: eare [ea.re], *mulwurd*: eare
rielsjoernalistyk [ri.oel.sjoer.na.lis.tyk], haadwurd de

Haadwurden

By haadwurden wurde it byhearrende lidwurd, en it meartal en de ferlytsing jûn. As it allinnich yn it meartal foarkomt, kriget it haadwurd de oantsjutting ‘meartal’. By it jaan fan meartallen en ferlytsing is safolle as mooglik útgien fan de taalpraktyk en net fan wat teoretysk mooglik is:

bak haadwurd de, bakken [bak.ken], bakje [bak.je]
bêd haadwurd it, bêden [bê.den], bedsje [bed.sje]
geâksel [ge.ak.sel], haadwurd it
kosten [kos.ten], haadwurd meartal
pisgryt [pis.gryt], haadwurd

Eigenskipswurden

By eigenskipswurden wurde de bûgde (attributive) foarm, de fergrutsjende trep en de oertreffende trep jûn. By it jaan fan de treppen fan ferliking is safolle as mooglik útgien fan de taalpraktyk en net fan wat teoretysk mooglik is:

blyn	eigenskipswurd, bline [bli.ne], bliner [bli.ner], blynst
ferstuivere	[fer.stui.ve.re], eigenskipswurd
hypersoan	[hy.per.soan], eigenskipswurd, hypersoane [hy.per.soa.ne]

Tiidwurden

By tiidwurden wurde neist de nammefoarm de tredde persoan doetiid en it ôfslutend mulwurd jûn:

seure	[seu.re], tiidwurd, <i>doetiid</i> : seurde [seur.de], <i>mulwurd</i> : seurd
kleie	tiidwurd, <i>doetiid</i> : klage [kla.ge], <i>mulwurd</i> : klage
krantlêze	[krant.lê.ze], tiidwurd, <i>doetiid</i> : krantlies [krant.lies], <i>mulwurd</i> : krantlêzen [krant.lê.zen]
oppakke	[op.pak.ke], tiidwurd, <i>doetiid</i> : pakte op [pak.te op], <i>mulwurd</i> : oppakt [op.pakt]

Oare wurdsoarten

By de oare wurdsoarten wurdt allinnich it stekwurd mei de eventuele ôfbrutsen foarm en de wurdsoarte jûn:

de	lidwurd
foarsafier't	[foar.sa.fier't], bynwurd
hupsakee	[hup.sa.kee], útropwurd
immen	[im.men], foarnamwurd
Israel	[Is.ra.el], eigennamme
njonken	[njon.ken], ferhâldingswurd
twahûndert	[twa.hûn.dert], telwurd
tige	[ti.ge], bywurd

Ofkoartingen

By ôfkoartingen en symboalen wurdt tusken heakken oanjûn wêr't de ôfkoarting foar stiet:

b. en w.	(boargemaster en wethâlders)
m.g.	(mei groetnis(sen))
mg	(miligram)

Wurdgroepen

Wurdgroepen, ferbiningen en útdrukkingen binne alfabetisearre op it kearnwurd fan sa'n utering:

Aachje :	in nijsgjirrich Aachje [Aach.je]
kantroeren :	sûnder kantroeren [kant.roe.ren]
katrine :	oan 'e snelle katrine wêze [ka.tri.ne]

Kolofon

Taalweb Frysk is troch de Fryske Akademy makke yn opdracht fan de Provinsje Fryslân en bestiet út de Foarkarswurldlist foar it Frysk, de Staveringshifker, de Oersetter en it Wurdboekportaal.

De redaksje fan it projekt wie yn hannen fan Anne Dykstra, Pieter Duijff, Frits van der Kuip en Hindrik Sijens.

De neifolgjende minsken hawwe ús op de iene of oare wize holpen by it meitsjen fan it Taalweb:

Fryske Akademy: Siebren Dyk, Derk Drukker, Kobe Flapper, Anke van Gorkum, Liesje Haanstra, Eric Hoekstra, Gerbrich de Jong, Beart Oosterhaven, Wytske Rypma, Bouke Slofstra, Janneke Spoelstra, Nika Stefan, Doete Stienstra, Geart Tigchelaar, Arjen Versloot, Willem Visser, Truus de Vries en Andries van Weeren.

Oaren: Rianne Blokzijl (oplieding Frysk, NHL Hogeschool Leeuwarden), Jarich Hoekstra (Christian-Albrechts-Universität, Kiel), Tanneke Schoonheim (Instituut voor Nederlandse Lexicologie, Leiden) en Rik Schutz (Nederlandse Taalunie, 's-Gravenhage).

Foar de technyk is gearwurke mei de Radboud Universiteit Nijmegen en GridLine (Amsterdam).

De Provinsje Fryslân hat de Fryske Akademy finansjele stipe jûn foar it meitsjen fan it Taalweb.

Foar fragen en opmerkingen oangeande Taalweb kin kontakt opnommen wurde mei de Fryske Akademy:

Postbus 54

8900 AB Ljouwert

taalweb@fryske-akademy.nl

Wy tankje elkenien foar de help by it ta stân kommen fan dit produkt.

Anne Dykstra

Pieter Duijff

Frits van der Kuip

Hindrik Sijens

Juny 2014